

দেবস্থানম্

শ্রীকৌবদ্য কুমারী বকরা

প্রকাশিকাঃ
শ্রীক্ষীৰদা কুমাৰী বৰুৱা
শিৱসাগৰ, অসম ।

প্রথম প্রকাশঃ
আগষ্ট, ১৯

মূল্যঃ

ছপা

হেমকোষ প্রিন্টাৰ্ছ,

দক্ষিণ ভাৰতৰ পবিত্ৰ মন্দিৰসমূহৰ স্মৃতিৰে লিখা

‘দেৱস্থানম্’

পুথিখন মোৰ পূজনীয়া মাতৃ
শ্রীযুতা মাইচানা বৰকাকতিলৈ
উছৰ্গা কৰিলো ।

শ্রীক্ষীৰদা কুমাৰী বৰুৱা

দু-আষাৰ

দক্ষিণ ভাৰত ভ্ৰমণ কৰা সময়ত কেইখনমান তীৰ্থ প্ৰধান ঠাইলৈ যোৱাৰ আৰু কেইটামান বিখ্যাত মন্দিৰ দৰ্শন কৰাৰ সৌভাগ্য ঘটিছিল। এই মন্দিৰসমূহৰ মাহাত্ম্য আৰু আভ্যন্তৰ-বিশদ বিৱৰণ আৰু দ্ৰাৱিড়িয়ান স্থাপত্য আৰু ভাস্কৰ্য্যৰ মহাপীঠ, দক্ষিণ ভাৰতৰ মন্দিৰসমূহৰ এটি চমু আভাস “দেৱস্থানম্” অত দিবলৈ প্ৰয়াস কৰা হৈছে।

পক্ষীতীৰ্থম্

দক্ষিণ ভাৰতৰ মন্দিৰ বিলাকৰ স্থাপত্য-ভাস্কৰ্য্য আৰু বিশেষকৈ ইয়াৰ মাহাত্ম্য আৰু সুপৰিকল্পিত পৰিচালনাৰ কথা শুনি এই মন্দিৰ বিলাক দৰ্শন কৰাৰ আকাংক্ষা হৈ আছিল। যোৱা (১৯৭০ চনৰ) ডিচেম্বৰ মাহত সুযোগ পাই দক্ষিণ ভাৰত ভ্ৰমণ অভিলাষেৰে আমি মাদ্ৰাজ অভিমুখে বাওনা হওঁহঁক। সেয়ে মাদ্ৰাজকে কেন্দ্ৰ কৰি তিৰুপতিনৈকে থকা বিখ্যাত মন্দিৰ কেইটামান চোৱাৰ সৌভাগ্য হৈছিল।

দক্ষিণ ভাৰতৰ চিংগেলপেট ৰেল ষ্টেচনৰ পৰা ন-মাইল দক্ষিণ-পূবলৈ পক্ষীতীৰ্থম নামে এখন তীৰ্থস্থান আছে। ইয়াৰ চাৰিওফালে পাহাৰে আগুৰি আছে। পাহাৰৰ ওপৰত সোঁমাজত শ্ৰীৰেদেগিৰিশ্বৰৰ পবিত্ৰ মন্দিৰটো অৱস্থিত। এই মন্দিৰৰ বেৰৰ শিঙত শ্ৰীসদাশিৱ পাৰ্বতী আৰু মাজত কাৰ্তিকৰ (সুব্ৰাহ্মণ্যমৰ) মূৰ্তি খোদিত কৰা আছে। এই পাহাৰলৈ দৈনিক দুপৰীয়া এটা নিৰ্দিষ্ট সময়ত দুটা পবিত্ৰ চৰাই আহে আৰু চৰাই দুটাক ইয়াত খুউৱা হয়। চৰাই দুটাক খাবলৈ দিয়া পুৰোহিত সকলে পুৰুষানুক্ৰমে এই কাম কৰি আহিছে। এই পবিত্ৰ চৰাই দুটা আহে কাৰণেই এই তীৰ্থস্থান সংস্কৃত ভাষাত পক্ষীতীৰ্থম আৰু তামিল ভাষাত তিৰুকালুকুদ্ৰম নামে জনাজাত।

আমি মাদ্ৰাজৰ পৰা গাড়ীৰে গৈ এই পবিত্ৰ ঠাইখন পাওঁগৈ। পাহাৰৰ ওপৰত থকা পক্ষীতীৰ্থমৰ মন্দিৰটো পাঁচশ ফুট ওপৰত অৱস্থিত। আমাৰ ছজনীয়া সৰু দলটি খটখটীৰে বগাই উঠোতে কিছু সময় লাগিছিল। আন বহুতো যাত্ৰীৰে সৈতে আমিও খটখটী বগাই যোৱা সময়ত মাজে মাজে বিশ্রাম লৈ আগবাঢ়িছিলোঁহঁক। পাঁচশ ফুট ওখ খটখটী বগাই ওপৰলৈ উঠিবলৈ অসমৰ্থ লোক সকলৰ কাৰণে ডাঙিৰে যোৱাৰ ব্যৱস্থা আছে। বয়সস্থ, অসুস্থ লোকক ডাঙিৰে কঢ়িয়াই নিয়া চকুত পৰিছিল।

আমি পাঁচশ ফুট উঠি গৈ পবিত্ৰ চৰাই দুটাক খুউৱা নিৰ্দিষ্ট ঠাইখন পোৱা সময়ত অসংখ্য দেশ-বিদেশৰ তীৰ্থযাত্ৰী আৰু ভ্ৰমণকাৰীয়ে চৰাই হাল চাবলৈ উৎসুক হৈ বৈ আছিল। আমিও গৈ দৰ্শনাৰ্থী সকলৰ লগতে থিয় হলোঁগৈহঁক। দৰ্শনাৰ্থী সকলৰ বহুতকেই হাতত মুভী কেমেৰা ইত্যাদি দেখিছিলোঁ।

আমি গৈ পোৱাৰ পাঁচ মিনিটমানৰ পিচতেই (দিনৰ চাৰে এঘাৰমান বজাত) চৰাই দুটা আহি পৰাত দৰ্শনাৰ্থী সকলৰ ভিতৰত উৎসাহ উদ্দীপনা দেখিবলৈ পাইছিলোঁহঁক। চৰাই দুটা আহি পোৱাৰ আগতেই দুজন পুৰোহিত সেই ঠাইত বৈ আছিল। এটা পিতলৰ কলহৰ দৰে মুখ বহল পাত্ৰৰ পৰা খোৱা বস্তু উলিয়াই দুটা বাটিত চৰাই দুটাক খাবলৈ দিছিল। দুয়োটা চৰায়ে বাটি দুটাৰ পৰা আহাৰ খোৱাৰ পিচত উৰি গুছি গ'লগৈ। মূঠতে চৰাই হাল দহ মিনিট সময় তাত আছিল। পুৰোহিতে চৰাই হালক খাবলৈ দিয়া পিতলৰ পাত্ৰৰ পৰা দৰ্শনাৰ্থী সকলৰ মাজত প্ৰসাদ বিতৰণ কৰা দেখিছিলোঁ। কেইবা শতিকাৰ পৰাও এই পবিত্ৰ চৰাই দুটাক খুউৱাৰ কথা চলি আহিছে :- মিঃ হাভাৰ্ট নামৰ ওলগাজ লিখক এজনে তেওঁৰ ১৬৯৩ চনত প্ৰকাশিত এখন কিতাপত লিখিছে যে তেওঁ আৰু তেওঁৰ লগৰীয়া ওলগাজ ভ্ৰমণকাৰীসকলে ১৬৮১ চনৰ তিনি জানুৱাৰী তাৰিখে পক্ষীতীৰ্থমত এই পবিত্ৰ চৰাই দুটাক খুউৱা দেখি গৈছিল।

সৰ্বসাধাৰণতে ধৰ্মইছে হিন্দুক বিশেষকৈ আকৰ্ষণ কৰে—সেই কাৰণে ধৰ্মক ভিত্তি কৰি পক্ষীতীৰ্থমৰ পবিত্ৰতা আৰু প্ৰাধান্যতা সমন্ধে বহুতো সাধু আৰু উপাখ্যান শুনিবলৈ পোৱা যায়।

পৌৰাণিক কাহিনী মতে এই পবিত্ৰ চৰাই দুটা দুজন মূনি আছিল, তেওঁলোকৰ আচৰণত সদাশিৱ অসন্তুষ্ট হৈ দুয়োজনকে চৰাই জন্ম ল'বলৈ অভিশাপ দিয়াত দুয়ো চৰাই হৈ জন্ম লয়, আৰু তেতিয়াৰ পৰাই চৰাই দুটাই অভিশাপৰ পৰা মুক্তি পাবলৈ এই পাহাৰলৈ আহি সদাশিৱক উপাসনা কৰি আছে। কিম্বদন্তি মতে চৰাই দুটাই কাশীত বাস কৰে পক্ষীতীৰ্থমত আহাৰ খায় আৰু চিদাম্বৰত জিৰণি লয়।

আন এটি উপাখ্যান মতে এই চৰাই দুটা এসময়ত দুজন

ককাই-ভাই আছিল। তেওঁলোকৰ এজন শিৱ সাধক আৰু আন জন শক্তি সাধক আছিল। ডাঙৰজনে সদাশিৱৰ শক্তি আৰু প্ৰভাৱ বেছি বুলি আৰু সৰুজনে শক্তিৰ প্ৰভাৱ বেছি বুলি দাবী কৰি দুয়োজনৰ মাজত মতভেদ হৈ কাজিয়া কৰি থকা দেখি সদাশিৱই দুয়োকো বুজাই কৈছিল যে, শিৱ আৰু শক্তিৰ সমান প্ৰভাৱ। এজনক নোহে আন জন সম্পূৰ্ণ হয়, সেই বাবে তেওঁলোক দুজনৰ ভিতৰত ডাঙৰ সৰুৰ প্ৰশ্ন উঠিব নোৱাৰে। সদাশিৱই বুজাই কোৱাতো দুয়োৰো মনৰ পৰিবৰ্তন নহ'ল। এই কথাত সদাশিৱ ক্ৰোধান্বিত হৈ দুয়োজনকে চৰাই হ'বলৈ অভিশাপ দিয়ে। দুয়োজন ককাই-ভায়ে অভিশাপৰ পৰা মুক্তি পাবলৈ সদাশিৱক কাতৰ ভাবে প্ৰাৰ্থনা জনোৱাত, সদাশিৱ তেওঁলোকৰ প্ৰতি সদয় হৈ তেওঁৰ অভিশাপক কিছু পৰিমাণে লাঘৱ কৰি দ্বাপৰ যুগৰ শেষত দুয়ো শাপমুক্ত হৈ চৰাইৰ পৰা নিজৰূপ ধাৰণ কৰিব বুলি কয়।

কালক্ৰমত দ্বাপৰ যুগৰ শেষত দুয়ো চৰাইৰ পৰা নিজৰূপ ধাৰণ কৰে আৰু শিৱৰ তপস্যাতে মগ্ন হয়। সদাশিৱ সন্তুষ্ট হৈ তেওঁলোকৰ আগত আবিৰ্ভাৱ হয়, আৰু দুয়োজন ককাই-ভাই কিছুদিনৰ পিচত জন্ম, মৃত্যুৰ হাতৰ পৰা মোক্ষ লাভ কৰিবলৈ বৰ দিয়ে। এই কথাত সন্তুষ্ট নহৈ ককাই-ভাই দুয়োজনেই তেওঁলোকক শীঘ্ৰে মোক্ষ লাভ কৰি দিব লাগে বুলি সদাশিৱৰ ওচৰত দাবী জনোৱাত তেওঁ অসন্তুষ্ট হৈ পুনৰ চৰাই জন্ম পাবলৈ অভিশাপ দিয়ে।

তেতিয়াৰ পৰাই দুয়োজনে ককাই-ভাই পবিত্ৰ চৰাই ৰূপে জন্ম লৈ শ্ৰীসদাশিৱক এই পাহাৰত উপাসনা কৰি আছে। ৰলি যুগৰ শেষত এই পবিত্ৰ চৰাই দুটাই অভিশাপৰ পৰা মুক্ত হৈ মোক্ষ লাভ কৰিব বুলি প্ৰবাদ আছে।

আৰু এটি ধৰ্ম সম্বন্ধীয় উপাখ্যান আছে। সদাশিৱক মুক্তিৰ দেৱতা বুলি ভবা হয়, সেই কাৰণে তেওঁক সৰ্বশ্ৰেষ্ঠ বুলি কোৱা হয়। সদাশিৱৰ বাসস্থান কৈলাশলৈ এবাৰ বিষ্ণু তেওঁৰ সহচৰ গড়ুৰক লৈ গৈছিল। কৈলাশৰ প্ৰবেশ দ্বাৰৰক্ষী সদাশিৱৰ সহচৰ নন্দীৰ ওচৰত গড়ুডুকাই বিষ্ণু ভিতৰলৈ যায়। শিৱ আৰু বিষ্ণু দুয়ো কথোপকথনত ব্যস্ত থকা সময়তে গড়ুডু আৰু নন্দীৰ মাজত

মতভেদ হৈ কাজিয়া লাগে। শিৱৰ বিপক্ষে কোৱা সামান্য কথাও নন্দীয়ে সহ্য কৰিব নোৱাৰিছিল। নন্দীৰ নিজ প্ৰভুৰ বিপক্ষে গড়ুড়ে কোৱা কথাত নন্দী অতিশয় ক্ৰোধান্বিত হয়। তেওঁ খঙৰ বশবৰ্তী হৈ পেলোৱা নিশ্বাসৰ জোৰ ইমান প্ৰবল আছিল যে গড়ুড়ে ভীষণ অস্বস্তিবোধ কৰে আৰু নিজৰ জীৱন যে বিপদাপন্ন সেই কথা অনুভৱ কৰি সহায়ৰ কাৰণে চিঞৰি উঠে।

বিষ্ণুৱে গড়ুড়ৰ চিঞৰ শুনি ওলাই গড়ুড়ৰ ওচৰত নন্দীৰ খঙৰ প্ৰবেশ দেখি সদাশিৱক নন্দীক খঙৰ পৰা বিৰত কৰিবলৈ আৰু গড়ুড়ক অকলৈ থাকিবলৈ দিবলৈ কয়।

সদাশিৱই নন্দীক গড়ুড়ক ক্ষমা কৰিবলৈ আদেশ দিয়ে। নন্দীৰ গড়ুড়ৰ ওপৰত খং মাৰ যোৱা নাছিল। গড়ুড়ে সদাশিৱক অৱজ্ঞা কৰি কোনো দণ্ড নোপোৱাকৈ থকাটো নন্দীয়ে সহ্য কৰিব পৰা নাছিল কাৰণে সদাশিৱৰ আদেশ মানিবলৈ ইচ্ছা নকৰিছিল; পুনৰ বিষ্ণুৱে সদাশিৱক নন্দীয়ে গড়ুড়ক ক্ষমা নকৰাৰ কথা জনোৱাত সদাশিৱই নন্দীক নিজ সন্মুখলৈ মাতি আনি গড়ুড়ক এৰি দিবলৈ আদেশ দিয়ে। নন্দীৰ তথাপিও গড়ুড়ৰ ওপৰত খং মাৰ নোযোৱাত ক্ষমা কৰিবলৈ মান্তি নহ'ল।

সদাশিৱই তেতিয়া নন্দীক ককৰ্থনা কৰি উপদেশ দি কয় যে জানীয়ে কেতিয়াও খঙক প্ৰশ্ৰয় দিয়া উচিত নহয়। এই কথাত নন্দীৰ খং শাম কাটিলে আৰু তেওঁ খঙৰ বশবৰ্তী হোৱা দোষৰ উপৰিও নিজৰ প্ৰভুক অমান্য কৰাটোও ডাঙৰ দোষ হোৱা বুজি পালে। তেতিয়া নন্দীয়ে নিজেই এই পাপৰ কাৰণে উপযুক্ত শাস্তি মূৰ পাতি ল'বলৈ ইচ্ছা কৰিলে।

তেওঁ পৃথিৱীকে তেওঁৰ ধ্যানৰ উপযুক্ত ঠাই বুজি বিবেচনা কৰিলে। আনহাতে নিজ প্ৰভুৰ ওচৰৰ পৰা আঁতৰত থাকিবলৈকো ইচ্ছা নকৰিলে। তেওঁ মুক্তিৰ কাৰণে পৃথিৱীতে ধ্যানস্থ থাকিবলৈ শিৱৰ ওচৰত থাকিব এই কথা লৈ মহাসঙ্কটত পৰিল। সদাশিৱৰ ওচৰত থাকি পৃথিৱীত তেওঁৰ পাপৰ পৰা মুক্তি পোৱাটো সম্ভৱ নাছিল। সদাশিৱই নন্দীৰ মনস্কামনাৰ প্ৰতি সহানুভূতি জনাই এই পক্ষীতীৰ্থমতেই তেওঁৰ সংশোধন আৰু আত্মশুদ্ধিৰ ব্যৱস্থা দিলে। নন্দীয়ে তেওঁৰ অভিশাপৰ পৰা মুক্তিৰ কালছোৱা অতি-

বাহিত কৰোঁতে শিৱই তেওঁৰ ভক্তৰ শক্তি পৰীক্ষা কৰাৰ মান-সেবে ইন্দ্ৰক তেওঁৰ অপেক্ষৰা এগৰাকীৰ দ্বাৰা নন্দীৰ ধ্যান ভগ্ন কৰি তেওঁক পাপ মুক্তিৰ পৰা বিৰত ৰাখিবলৈ অনুৰোধ কৰে।

এই কথাত দেৱৰাজ ইন্দ্ৰ অথাই সাগৰত পৰিল যদিও তেওঁ স্বৰ্গৰ তিলোত্তমা নামে অপেক্ষৰাক গুৱনী গাই গৰুৰ ৰূপ লৈ নন্দীক প্ৰলোভিত কৰিবলৈ পঠালে।

ইন্দ্ৰৰ আদেশানুসাৰে তিলোত্তমাই গাই গৰুৰ ৰূপ লৈ ধ্যানমগ্ন নন্দীক ৰূপভাৱেৰে প্ৰলোভিত কৰিবলৈ চেষ্টা কৰাত নন্দীৰ খং উঠিল। তেওঁ তিলোত্তমাক গৰু হৈ হাবিত চৰি ফুৰিবলৈ শাপ দিয়ে। গাইৰূপী তিলোত্তমাই দেৱৰাজ ইন্দ্ৰৰ আদেশ অমান্য কৰিব নোৱাৰিহে তেওঁ গাইৰূপে নন্দীক প্ৰলোভিত কৰিবলৈ অহাৰ কথা বুজাই কৈ নন্দীৰ ওচৰত ক্ষমা প্ৰাৰ্থনা কৰাত নন্দীয়ে ৰজামূৰ গুৰুৱে পক্ষীতীৰ্থমৰ ওচৰত মৃগয়া কৰিবলৈ আহোঁতে তিলোত্তমাক বধ কৰিলে তেওঁ পূৰ্বৰ ৰূপ ঘূৰাই পাব বুলি কয়। সেই মতেই কৰি মৃগৰ আৰম্ভণিতে তিলোত্তমাই শাপ মুক্ত হৈ নিজ ৰূপ ধাৰণ কৰে।

নন্দীয়ে একান্তভাৱে নিজক ধ্যানস্থ ৰখাত সদাশিৱ সন্তুষ্ট হৈ তেওঁক বৰ দিব খোজে। নন্দীয়ে নিজৰ কাৰণে একো নিবিচাৰি অতি নিকৃষ্ট পাপীয়েও যেন পক্ষীতীৰ্থমলৈ আহি শিৱক উপাসনা কৰি মুক্তি লাভ কৰিব পাৰে ইয়াকে মাথো প্ৰাৰ্থনা জনালে। নন্দীৰ এই প্ৰাৰ্থনা সদাশিৱই অনুমোদন কৰে।

আন এটা উপাখ্যান মতে এবাৰ অষ্টবসুৱে স্বৰ্গৰ গাই কামধেনুক দোহন কৰিবলৈ আহিছিল। কামধেনুৱে অষ্টবসুৰ এশ বছৰ কষ্ট ভুগিবলৈ শাপ দিয়ে। দেৱসি নাৰদে অভিশপ্ত বসু সকলক মাৰ্কণ্ডেয় মুনিৰ ওচৰলৈ লৈ যায়। মুনিয়ে বসু সকলক পক্ষীতীৰ্থমৰ পাহাৰত থকা সদাশিৱক তপস্যা কৰি পাপ মুক্ত হ'বলৈ উপদেশ দিয়ে।

আৰু এটি সাধুমতে এসময়ত ক্ষীৰ সমুদ্ৰ, দুগ্ধ সমুদ্ৰ ইত্যাদিও আছিল। দেৱতা সকলে ক্ষীৰ সমুদ্ৰ মন্ত্ৰন কৰি অমৃত উলিয়াবলৈ মন্দৰ পাহাৰক নিৰ্বাচিত কৰে। পাহাৰটো ওচোৱাৰ পিচত পাহাৰৰ গভীৰ কন্দৰৰ পৰা অসুৰ বিলাক ওলাই আহি

দেৱতা সকলৰ লগত মুগ্ধ কৰিবলৈ ধৰে। দেৱতা সকলে সদা-শিৱক এই কথা জনায় আৰু তেওঁৰ সহায় ভিক্ষা কৰে। সদা-শিৱই তেওঁৰ সহচৰ ৰুদ্ৰকোটি সকলক অসুৰৰ বিপক্ষে যুদ্ধ কৰি দেৱতা সকলক সহায় কৰিবলৈ কয়। ৰুদ্ৰকোটি সকলে অসুৰৰ বিৰুদ্ধে যুদ্ধ কৰিবলৈ অনিচ্ছুক হয়, তেওঁলোকে কয় যে অসুৰ সকলো তপস্যা কৰি ভগৱানৰ অনুগ্ৰহ লাভ কৰি লৈছে। সেই কাৰণে তেওঁ বিলাকৰ বিপক্ষে যুদ্ধ কৰিলে পাপ হ'ব।

সদাশিৱই এই কথা শুনি ক'লে যে, দেৱতা সকলক সহায় কৰা কোনো কামতেই পাপ হ'ব নোৱাৰে আৰু হ'লেও ৰুদ্ৰকোটি সকলো সদাশিৱক পক্ষীতীৰ্থমত উপাসনা কৰিলে পাপ খণ্ডন হ'ব। সদাশিৱৰ কথা মতে ৰুদ্ৰকোটি সকলো অসুৰক যুদ্ধত পৰাস্ত কৰি দেৱতা সকলৰ অনুগ্ৰহ লাভ কৰে।

অসুৰ সকলক বধ কৰা পাপৰ পৰা মুক্তি পাবলৈ ৰুদ্ৰকোটি সকলো পক্ষীতীৰ্থমত উপাসনা কৰে। সেই কাৰণে পক্ষীতীৰ্থমক 'ৰুদ্ৰকোটি' বুলিও কয়। পক্ষীতীৰ্থৰ ওচৰত 'ৰুদ্ৰণ কয়ল' নামে গাঁও এখন আছে, ইয়াত অতি পুৰণি সদাশিৱৰ মন্দিৰ এটাও আছে বুলি শুনিছিলোঁ।

সত্য আৰু কাল্পনিক এই কাহিনীসমূহে পক্ষীতীৰ্থমৰ পৱিত্ৰতা আৰু প্ৰাধান্য বঢ়াইছে। মাদ্ৰাজ মহানগৰীৰ ওচৰতে অৱস্থিত তীৰ্থস্থানখন শাৰিৰীক আৰু মানসিক কষ্ট লাভি থকা সকলৰ কাৰণে স্বাস্থ্য নিবাস।

ভাৰতৰ সকলো প্ৰান্তৰ পৰা তীৰ্থযাত্ৰী সকলো এই তীৰ্থস্থান দৰ্শন কৰিবলৈ আহে। প্ৰতিদিনে দেশৰ সকলো প্ৰান্তৰ পৰা অহা শ শ তীৰ্থযাত্ৰীয়ে এই পবিত্ৰ চৰাই দুটাক খুউৱাৰ দৃশ্য দৰ্শন কৰি আছে।

দেবী মিনাক্ষী মন্দিৰ

দক্ষিণ ভাৰতৰ তীৰ্থভূমি মাদুৰাইত থকা বিখ্যাত দেবী মিনাক্ষী আৰু ভগৱান সুন্দৰেশ্বৰৰ মন্দিৰটো তামিলাণ্ডৰ পুৰণি ক'লা আৰু কৃষ্টিৰ নিদৰ্শন বুলিব পাৰি। পবিত্ৰ ভাগাই নামৰ নৈ খনে এই ঠাইত সৌন্দৰ্য্য সমৃদ্ধি কৰি তুলিছে। দক্ষিণ ভাৰত ভ্ৰমণকাৰী সকলৰ কাৰণে এই মন্দিৰ আৰু ঠাইখন অতি আকৰ্ষণীয়। এই ঠাইৰ সৌন্দৰ্য্যই গায়ক আৰু কবিসকলক লেখাত ইন্ধন যোগাইছে। পাণ্ডিয়ান ৰজা সকলৰ ৰাজত্ব কালত দেবী শক্তিয়ে ৰাজকুমাৰীৰ নশ্বৰৰূপ ধাৰণ কৰি ভগৱান শিৱৰ লগত বিবাহপাশত আৱদ্ধ হয়। ভগৱান শিৱই তেওঁৰ ভক্ত সকলক চৌষষ্ঠীটা অনৌকিক শক্তি দেখুৱাইছিল।

এই মহিমামণ্ডিত ঠাইখনৰ ওখ চাপৰ তোড়নৰ মাজত থকা সেউজীয়া ঘাঁহনিৰ সৈতে প্ৰাকৃতিক দৃশ্যই দূৰৰ পৰা ভ্ৰমণকাৰী সকলৰ দৃষ্টি আকৰ্ষণ কৰে। প্ৰচলিত প্ৰথামতে প্ৰথমতে দেবী মিনাক্ষীক দৰ্শন আৰু উপাসনা কৰিহে ভগৱান সুন্দৰেশ্বৰক দৰ্শন আৰু উপাসনা কৰিব লাগে।

অষ্ট শক্তি মণ্ডপম্

পূব ফাললৈ থকা অষ্ট শক্তি মণ্ডপমৰে মন্দিৰৰ ভিতৰলৈ প্ৰবেশ পথ। অষ্ট শক্তি মণ্ডপমৰ সন্মুখৰ ভাগত দেবী মিনাক্ষী আৰু ভগৱান সুন্দৰেশ্বৰৰ বিবাহৰ প্ৰস্তৰ মূৰ্তিয়ে শোভা কৰি আছে। তেওঁৰ দাঁতিত গণেশ আৰু সুৰামান্যৰ (কাতিকৰ) মূৰ্তি আছে এই মূৰ্তিৰ পিচত দুয়ো দাঁতিয়ে আঠোটা শক্তিক প্ৰতিনিধিত্ব কৰি থকা আঠোটা স্তম্ভ আছে। পূব ফালৰ শেষ প্ৰান্তলৈকে 'থিৰুভিলাইডাল' পুৰানমৰ চাৰিজন ঋষিতুল্য সাধকৰ প্ৰস্তৰ মূৰ্তি আৰু অঁকা ছবিয়ে বেৰখন অলংকৃত কৰি আছে।

মিনাক্ষী নৈকেন মণ্ডপম্

অষ্ট শক্তি মণ্ডপম্ পাৰ হৈ ৱহৎ মিনাক্ষী নৈকেন মণ্ডপম্ পোৱা হয়। দীঘলীয়াকৈ পাঁচোটা শাৰীত ছটাকৈ বিভিন্ন শিলৰ স্তম্ভত বাণী আদি দেৱতা সকলৰ মূৰ্তি খোদিত কৰা আছে। অষ্ট শক্তি মণ্ডপম্ আৰু মিনাক্ষী নৈকেন মণ্ডপমক সংযুক্ত কৰা ভৱনটোত শিৱ-পাৰ্বতীয়ে চিকাৰীৰ ৰূপ ধাৰণ কৰি আবিৰ্ভাৱ হোৱা প্ৰতিমাই সকলোৰে প্ৰশংসা লাভ কৰে। এই মণ্ডপমৰ পশ্চিম প্ৰান্তলৈকে শাৰী শাৰীকৈ এহেজাৰ আঠোটা পিতলৰ তেলৰ চাকি সজোৱা আছে।

মুডালী পিল্লাই মণ্ডপম্

জক্ৰমকিন্না চিত্ৰেৰে সুশোভিত প্ৰবেশদ্বাৰে (গোপুৰম) আমাক “মুডালী পিল্লাই মণ্ডপমলৈ আমন্ত্ৰণ জনায়। এইটো ‘অন্ধকাৰ মণ্ডপম’ বুলিয়েই জনাজাত। ইয়াত অসংখ্য মূৰ্তি খোদিত কৰা আছে। বিষ্ণুদানৰ মূৰ্তিৰ ঋষিসকলৰ সতীসাধৱী পৰিবাৰ সকলৰ মূৰ্তিৰ আৰু ‘থাকগাভানা’ ও ‘মোহিনী’ৰ মূৰ্তিৰ তুলনা নাই। এই মূৰ্তিবোৰৰ প্ৰত্যেকৰে একোটাকৈ কাহিনী নিহিত আছে। একখণ্ড শিলৰ ওপৰত “মূৰগা” আৰু ‘বিনায়ক’ৰ মূৰ্তি নিৰ্মাণ কৰোতা ‘কাদান্ধাই’ আৰু “মুডালীয়েৰে তেওঁলোকৰ শিল্প প্ৰতিভাৰ কাৰণে দৰ্শনাৰ্থীৰ প্ৰশংসা অৰ্জন কৰিছে।

পত্ৰ মাৰাই কুলাম্ (সাণালী পদুম পুখুৰী)

আমি অন্ধকাৰ মণ্ডপম্ পাৰ হৈ সোণালী পদুম পুখুৰী দেখিবলৈ পাত্ৰ। প্ৰচলিত প্ৰথামতে শুনা যায়, এসময়ত স্বৰ্গৰাজ ইন্দ্ৰই পাপৰ প্ৰায়শ্চিত্ত কৰিবলৈ এই পুখুৰীত স্নান কৰি পুখুৰীত ফুলি থকা সোণৰ পদুম ফুল চিঙি ভগৱান শিৱক পূজা কৰিছিল। পুখুৰীটোৰ চাৰিওপাৰে আহল বহল বাৰান্দাৰে বেষ্টিত হৈ শোভা বঢ়াইছে। উত্তৰ ফাললৈ থকা বাৰান্দাত তৃতীয় তামিল সঙ্গমৰ ২৪জন কবিৰ মূৰ্তি অঁকা আছে। ‘কাদামবাভনম’ অৰণ্যত

প্ৰধান মন্দিৰটো আবিষ্কাৰ কৰোতা ধনঞ্জয়ন নামৰ সদাগৰজনৰ আৰু এই নগৰ আৰু মন্দিৰটো নিৰ্মাণ কৰোতা কুলাচেকাৰা পণ্ডিত-য়ান’ৰ দুটা স্তম্ভত দুয়োজনৰে মূৰ্তি আছে। উত্তৰ আৰু পশ্চিম ফাললৈ থকা বাৰান্দাত থিৰুভিলায়াডাল পুৰানমৰ অসংখ্য ছবি চিত্ৰিত কৰি থোৱা আছে। পূব ফালৰ বাৰান্দাৰ পৰা আমি দেৱী মিনাক্ষী আৰু ভগৱান সুন্দৰেশ্বৰৰ পবিত্ৰ মন্দিৰ দেখিবলৈ পাত্ৰ। মাৰ্বল পাথৰত খোদিত কৰি ৰখা “থিৰুক্কুৱাল” শ্লোকবিলাকে দক্ষিণৰ বাৰান্দা শোভিত কৰি আছে—

উন্ডেল মণ্ডপম্

পদুম পুখুৰীৰ সন্নিহিত পশ্চিমফালে থকা এই মণ্ডপমৰ মাৰ্বল পাথৰৰ মজিয়াত দেৱী মিনাক্ষী আৰু ভগৱান সুন্দৰেশ্বৰৰ গুৰুৰাৰে উপাসনাৰ কাৰণে সোণৰ মূৰ্তি প্ৰতিষ্ঠা কৰা আছে। এই মণ্ডপমৰ অন্দৰ মহলৰ ওপৰ ভাগত ভগৱান “মূৰগা”ৰ ডটা বিখ্যাত মন্দিৰৰ ছবি ধুনীয়াকৈ অঁকি থোৱা আছে। পশ্চিম ফাললৈ থকা বাৰান্দাত ‘বাণী মনগালমা’ আৰু তেওঁৰ মন্ত্ৰী ‘ৰামাপ্যাগণ’ৰ মূৰ্তি দেখা যায়।

কিলিকুটু মণ্ডপম্

উন্ডেল মণ্ডপমৰ ওচৰতে থকা কিলিকুটু মণ্ডপমত সজাঁৰে সৈতে ভাটৌ চৰাই থোৱা হৈছিল বুলি কয়। শাৰী শাৰীকৈ থকা সূক্ষ্মাতি-সূক্ষ্ম ৰূপৰূপাৰ্থচিহ্নিত স্তম্ভবিলাকে এই মণ্ডপমৰ সৌন্দৰ্য্য বঢ়াইছে। পঞ্চ পাণ্ডৱসকলৰ বালীৰ, সুগ্ৰীৱৰ আৰু দ্ৰৌপদীৰ অতি সুন্দৰ মূৰ্তি আছে। মন্দিৰৰ বিপৰীত ফালে থকা দেৱী মিনাক্ষীৰ ৰাজ অভিষেকৰ আৰু শুভ বিবাহৰ দুখন অপূৰ্ব ছবিয়ে এই ভৱনটোৰ সৌন্দৰ্য্যত জেউতি চৰাইছে। মণ্ডপমৰ ভিতৰৰ ওপৰ ভাগত ‘মূৰালে’ অঁকা ভগৱানৰ ছবি বিলাকে দৰ্শনাৰ্থীক বিস্ময়ামুগ্ধ কৰে।

মিনাক্ষী মন্দিৰ

কিলিকুটুমণ্ডপম্ পাৰ হৈয়েই সন্মুখত তিনিমহলীয়া তোড়ণৰ মাজেৰে মিনাক্ষী মন্দিৰলৈ প্ৰবেশ কৰা হয়। বাহিৰৰ প্ৰহৰ-

মত সোণৰ পতাকা উত্তোলন কৰা আছে। থিৰুমালাই নায়ককৰ মণ্ডপমত দ্বাৰপালসকলৰ পিতলৰ মূৰ্তি আৰু ‘বিনায়ক’ ও ‘কুডাল কুমাৰ’ৰ মন্দিৰ দেখা যায়।

‘কুমাৰাণ্ডকপাৰাৰে’ যি ঠাইত “মিনাক্ষী আশ্ৰমাই পিল্লাই” তামিল গান গাইছিল; সেই প্ৰবেশদ্বাৰেৰে সোমালে ভিতৰৰ প্ৰহৰম বা মহামণ্ডপম্ পোৱা যায়। মহামণ্ডপমত আৰ্য্যবৰ্ত্ত বিনায়কৰ আৰু মুথুকুমাৰৰ পবিত্ৰ শোৱনী কোঠা দেখা যায়। পশ্চিম ফাললৈ পবিত্ৰস্থান “অৰ্থ মণ্ডপম্”।

ইয়াতেই মীন আঁখিৰে দেৱী মিনাক্ষীয়ে হাতত ভাটৌ চৰাই ও ফুলৰ থোপাৰে সৈতে আৱিৰ্ভূতা হৈ ভক্ত সকলৰ পূজা গ্ৰহণ কৰি পাপী তাপী সন্তাপী মানৱক অজানতা, মলিনতা, কলুষিতা, মনৰ পৰা দূৰ কৰাই পোহৰৰ সন্ধান দিয়ে। দেৱী মিনাক্ষী দয়া আৰু কৰুণাৰ প্ৰতীক। অপূৰ্ব সৌন্দৰ্য্যৱতী এই গৰাকী দেৱীৰ অসীম দয়াৰ কথা ভাষাৰে প্ৰকাশ কৰিব পৰা নেযায়।

মুক্কুৰ্গী বিনায়ক

দেৱী মিনাক্ষীৰ মন্দিৰৰ পৰা কিলিকুট্টু মণ্ডপমৰ মাজৰে উভতি আহিলে উত্তৰ ফালে শেষ প্ৰান্তত দক্ষিণ ফাললৈ মুখ কৰি থকা “মুক্কুৰ্গী বিনায়কে” দৰ্শনাৰ্থীক আমন্ত্ৰণ জনায়। থিৰু-মালাই নায়ককৰে “ভেন্দিয়ুৰ থেপ্পাকুলাম” খান্দোতে বিনায়কৰ এই আঁঠফুট ওখ মূৰ্তিতো আৱিষ্কাৰ কৰিছিল। তৃতীয় তামিল সঙ্গমৰ কবি জানসম্বোদ্ধৰৰ নামে এটা মুক্কুৰ্গী বিনায়ক উৎসৰ্গিত কৰা হৈছে। স্বামী প্ৰহৰমৰ বহিৰ্ভাগত নটৰাজনৰ মূৰ্তি আছে।

বিখ্যাত কামবাথাডী মণ্ডপম এই প্ৰহৰমৰ সন্মুখত সজোৱা হৈছে।

কামবাথাডী মণ্ডপম্

এই মণ্ডপমৰ পৰা একে লেঠাৰীয়ে শাৰী শাৰীকৈ সূক্ষ্ম কাককাৰ্য্যখচিত অতুলনীয় বহুতো মূৰ্তি আছে। সোঁমাজত সোণালী পতকাধ্বজাত নন্দী আৰু বাণীপিড়ম আছে।

ভগৱান শিৱৰ বিভিন্ন অলৌকিক শক্তি সম্পন্ন আৰ্ঠোটা অল-

ক্ষাৰ যুক্ত স্তম্ভই মণ্ডপমৰ সৌন্দৰ্য্যত ইন্ধন যোগাইছে। ইয়াৰ বাহিৰেও ভগৱান শ্ৰীবিষ্ণুৰ নানান অৱতাৰৰ ভাণ্ডোমান মূৰ্তি দেখা যায়। এই সকলো মূৰ্তিৰ মাজত দেৱী মিনাক্ষীৰ শুভ বিবাহৰ মূৰ্তিটোৱেই সৰ্বাঙ্গ সুন্দৰ। এইজনা প্ৰতিমাৰ... অতুলনীয় সৌন্দৰ্য্য ৰাশিয়েই দ্ৰাবিড়ীয়ান শিল্পৰ সূক্ষ্ম প্ৰতিভাৰ নিদৰ্শন। শিল্পৰ মাজত প্ৰাণ প্ৰতিষ্ঠা হোৱা এই প্ৰতিমাই দৰ্শকৰ মন অভিভূত কৰে। এই মণ্ডপমৰ ওচৰত অগ্নি ৰীৰভদ্ৰৰ মূৰ্তি আছে। অহোৰা ৰীৰভদ্ৰ, কালী, আৰু শিৱৰ উৰ্দ্ধতাণ্ডৱৰ নৃত্য ভঙ্গীৰ মূৰ্তিও আছে। ইয়াৰ বিৰাট বিৰাট মূৰ্তিবিলাকে এই মণ্ডপমক এক যাদুঘৰত পৰিণত কৰা যেন ভাৱ মনলৈ আহে, লগতে ইয়াৰ ভিতৰত সোমালে যাত্ৰীসকলে যেন নিজৰ অস্তিত্বকে পাহৰি যায়।

ভগৱান সুন্দৰেশ্বৰৰ মন্দিৰ

স্বামী মন্দিৰৰ সন্মুখৰ প্ৰবেশপথত বাৰফুট ওখ দ্বাৰপালকৰ মূৰ্তি আছে। প্ৰথম প্ৰহৰমত থিৰুভিলায়াডাল পুৰানম উন্মোচন কৰা ‘অৰুকাণপীডম’ দেখিবলৈ পাওঁ। দুজন পিতলৰ দ্বাৰপালকৰ মূৰ্তি ঠিয় হৈ থকাও চকুত পৰে। শ্ৰীসৰস্বতী দেৱীৰ মন্দিৰ, কাশী বিশ্বনাথৰ বিশ্বাদানৰ, সিদ্ধাৰ, আৰু শ্ৰীদুৰ্গাৰ আৰু ৬৩ নায়গ-মাৰচ উৎসৱ মূৰ্তি এই প্ৰহৰমত আছে।

এই প্ৰহৰমৰ বাৰান্দাৰ উত্তৰ ফাললৈ পবিত্ৰ কদমগছ, কনক সভা, যোগশালা ইত্যাদি দেখা যায়। ইয়াৰ পিচৰ প্ৰহৰমত ‘ভৈলি আমবালাম’ বুলি জনাজাত নৃত্য ভঙ্গিমাৰ থকা নটৰাজৰ মূৰ্তি আছে। এই প্ৰহৰমৰ পৰা সৰু দুৱাৰ এখন পাৰ হ’লেই ভগৱান সুন্দৰেশ্বৰৰ বিগ্ৰহ দেখিবলৈ পোৱা যায়। এই বিগ্ৰহ জনা ৬৪টা বোধগণা, আঁঠোটা হাতী আৰু বগ্নিশটা সিংহই ধৰি আছে। ভগৱান সুন্দৰেশ্বৰৰ মাহাত্ম্যৰ কাৰণে এই শিৱলিঙ্গমক ‘চক্কানাথৰ’ ‘কৰপুৰচক্কৰ’ ইত্যাদি নানান নামেৰে ভূষিত কৰিছে।

হেজাৰ স্তম্ভৰ হল

ভগৱান সুন্দৰেশ্বৰৰ মন্দিৰৰ পৰা ওলাই কামবাথা মণ্ডপম পাৰ হৈ আগুৱাই আহিলেই হেজাৰ স্তম্ভৰ হলটো দেখা যায়।

শিল্প ক'লা সৌন্দৰ্য্যৰে পৰিপূৰ্ণ হেজাৰ স্তম্ভৰ হলটোৰ প্ৰতিষ্ঠাতা আৰিগ্ননাথ মুডালীয়াৰৰ সন্মুখত থকা প্ৰতিমূৰ্ত্তিয়ে দৰ্শনাৰ্থীসকলক ভিতৰলৈ আমন্ত্ৰণ জনায়। হালৰ ভিতৰলৈ সোমালেই ওপৰলৈ থকা 'চক্ৰম' দেখা যায়। হেজাৰ স্তম্ভৰ হলটো ৯৮৫টা স্তম্ভৰে এনেভাৱে সজাইছে যে যি ফালৰ পৰাই চোৱা যায় দীঘলীয়াকৈ একে শাৰী যেন লাগে। হালৰ একেবাৰে শেষৰ ফালে ধুনীয়া নটৰাজৰ মূৰ্ত্তি সজাই থোৱা আছে। বৰ্তমান এই হলটো প্ৰদৰ্শনী কৰি তাত নানান ধৰণৰ পুৰণি আপুৰুগীয়া আৰু মূল্যবান মূৰ্ত্তি সংগ্ৰহ কৰি থৈছে।

মন্‌গায়ৰকাবাচী মণ্ডপম্

হেজাৰ স্তম্ভৰ দক্ষিণে নতুনকৈ সজা মন্‌গায়ৰকাবাচী মণ্ডপম্। ইয়াত কুণ-পণ্ডিয়ান মন্‌গায়ৰকাবাচী, গনানা সামান্দাৰৰ মূৰ্ত্তি আৰু লিঙ্গম আছে। দক্ষিণ ফাললৈ মুৰখুপণ্ডিয়ানে নিৰ্মাণ কৰা "চাৰভেইকাৰ মণ্ডপম্"। ইয়াৰ দাঁতিতে 'থিককল্যাণা মণ্ডপম্' এই মণ্ডপমৰ ভিতৰত ওপৰ ভাগত ধুনীয়া কাঠৰ কাম কৰা আছে।

সঙ্গীতসূচক স্তম্ভ

উত্তৰ ফাললৈ থকা গোপুৰমৰ দাঁতিত পাঁচোটা সঙ্গীতসূচক স্তম্ভ আছে, এই স্তম্ভৰ লগত মিলাই একখণ্ড শিল্পৰ ওপৰত খোদিত কৰা ২২টা সৰু স্তম্ভৰ যি কোনো এটাত সামান্য শব্দ কৰিলেই সঙ্গীতৰ মূৰ্ছনা ধ্বনিত হৈ উঠে।

পুখু মণ্ডপম্

পূব ফালে থকা গোপুৰমৰ সন্মুখত পুখু মণ্ডপম্। এই মণ্ডপমক 'বসন্তমণ্ডপম্' বুলিও জনাজাত। থিকমালাই নায়কৰ ৰাজত্ব কালত এই মণ্ডপ নিৰ্মাণ কৰাইছিল। এইটো ভগৱান সুন্দৰেশ্বৰ আৰু দেৱী মিনাক্ষীৰ গ্ৰীষ্মকালৰ নিবাসাৱাস বুলি কয়। উৎসৱৰ সময়ত পূজাৰ কাৰণে বিগ্ৰহ স্থাপন কৰিবলৈ ইয়াত এটা শিল্পৰ ভেঁটি আছে।

হাতীয়ে কুঁহিয়াৰ খাই থকা, ৰাৱণে কৈলাশ ধাৰণ কৰা ইত্যাদি মূৰ্ত্তিৰে মণ্ডপটো সজাই থোৱা আছে। সেই সময়ৰ নায়ককৰ ৰজাসকলৰ প্ৰতিমূৰ্ত্তিও ইয়াত ৰখা হৈছে। পুখু মণ্ডপমৰ পৰা ওলালেই 'ৰায়া গোপুৰম' চকুত পৰে। এইটো এতিয়াও অৰ্দ্ধ সমাপ্ত হৈয়েই আছে। এই গোপুৰমটো সমাপ্ত হোৱাহেঁতেন ভাৰতৰ ভিতৰতে এইটো সৰ্ববৃহৎ গোপুৰম হ'লহেঁতেন।

(গোপুৰম প্ৰবেশদ্বাৰ)

দেৱী মিনাক্ষী মন্দিৰলৈ প্ৰবেশ কৰা প্ৰধান গোপুৰম থকা ৰাস্তাটো 'অতিভেলী' বুলি জনাজাত। প্ৰধান মন্দিৰৰ চাৰিওফালে চাৰিটা প্ৰকাণ্ড ন-মহলীয়া গোপুৰম আছে। দক্ষিণ ফালৰ গোপুৰমৰ উচ্চতা ১৬০ ফুট। ইমান ওখ গোটেই গোপুৰমতে দেৱ-দেৱীৰ মূৰ্ত্তি খোদিত কৰা আছে। সেয়েহেই চেট্টায়াৰে ষোল্ল শ শতিকাত এই গোপুৰমটো নিৰ্মাণ কৰাইছিল।

কিম্বদন্তিমতে এসময়ত দেৱৰাজ ইন্দ্ৰ অভিষাপত পৰিছিল। অভিষাপৰ পৰা মুক্ত হ'বলৈ তেওঁ বহুতো মন্দিৰত পূজা কৰি ঘূৰি ফুৰিছিল। এইদৰে ফুৰোতে তেওঁ মাদুৰাইৰ কদম্ব হাবিৰ ওচৰেদি যাওঁতে হঠাতে তেওঁ শাপমুক্ত হৈছিল। ইয়াৰ কাৰণ বিচাৰি কদম্বহাবিত ঘূৰি ফুৰোতে দেৱৰাজ ইন্দ্ৰই কদমগছৰ তলত এজনা 'স্বায়াস্তুগিঙ্গম' বিচাৰি পাইছিল। তেওঁ সোণৰ পদুম ফুলেৰে 'স্বায়াস্তুগিঙ্গমক' পূজা কৰিছিল আৰু ইয়াত এটা মন্দিৰ নিৰ্মাণ কৰি দেৱলোকলৈ উভতি গৈছিল।

পিচত ধনঞ্জয় নামৰ সদাগৰ এজনে এৰাতি এই মন্দিৰৰ ওচৰতে ৰাগ্ৰি যাপন কৰোঁতে এই মন্দিৰত পূজা হোৱাৰ কথা জানিব পাৰে। সদাগৰে এই কথা সেই সময়ৰ মানাত্তৰৰ ৰজা কুলাসেকৰা পণ্ডিয়ানক জনায়। এইজনা ৰজাই বনলৈ আহি এই মন্দিৰত শিৱপূজা কৰেহি, আৰু প্ৰধান মন্দিৰটো প্ৰতিষ্ঠা কৰি মাদুৰাইত প্ৰধান নগৰ স্থাপন কৰে।

এওঁৰ পিচতেই মালায়াদওৰাজা পণ্ডিয়ানে ৰাজ সিংহাসন লাভ কৰে। এওঁৰ কোনো সন্তান নাছিল। এটি সন্তান লাভৰ কাৰণে ৰজা আৰু ৰাণী কাঞ্চনমালাই এটা যজ্ঞ কৰিছিল। যজ্ঞ

কুণ্ডৰ পৰা এটি তিনিবছৰীয়া কন্যা তিনিটা স্তনসহ আবিৰ্ভূত হোৱাত বজা বাণী আচৰিত আৰু চিত্তিত হৈ পৰে, এনেতে আকাশবাণী শুনিবলৈ পায় যে এই কন্যাই যেতিয়া নিজৰ স্বামীৰ সাক্ষাৎ লাভ কৰিব তেতিয়াই তেওঁৰ তৃতীয় স্তনৰ অন্তৰ্দ্ধান হ'ব।

এই কন্যা গৰাকীয়েই 'থাদাঠাগাই' বজাই নিজৰ ছোৱালীৰ স্নেহেৰে 'থাদাঠাগাইক' তুলি-তালি ডাঙৰ কৰিছিল। থাদাঠাগাই যুদ্ধ বিদ্যাত বিশেষ পাৰ্গত আছিল। বজাৰ মৃত্যুৰ পিচত তেওঁ সিংহাসনত উঠে। বাণী হৈ তেওঁ ওচৰ চুবুৰীয়া ৰাজ্যবোৰ জয় কৰে। পিচত তেওঁ ভগৱান শিৱৰ নিবাস কৈলাশধাম অভিমুখে ৰাওনা হয়। কৈলাশধামত যুদ্ধ ক্ষেত্ৰত ভগৱান শিৱৰ সন্মুখীন হোৱাত দুয়োৰো চকুৱে চকুৱে পৰে আৰু সেই মুহূৰ্ততে 'থাদাঠাগাই'ৰ তৃতীয় স্তনৰ অন্তৰ্দ্ধান হোৱাত তেওঁৰ স্বামীৰ দৰ্শন পোৱা বুলি জানিব পাৰিলে। ভগৱান সদাশিৱ মাদুৰাইলৈ আহি থাদাঠাগাইক বিবাহ কৰে। এওঁলোকে কিছুদিন মাদুৰাইৰ শাসনভাৱ লৈছিল। তেওঁলোকৰ পুত্ৰ উগ্ৰপণ্ডিয়ানক মুৰগাৰ বজাকপে ৰাজ অভিষেক কৰে। উগ্ৰ পণ্ডিয়ানক ৰাজ্যভাৱ দি ভগৱান শিৱ আৰু দেৱী থাদাঠাগায়ে ভগৱান সুন্দৰেশ্বৰ আৰু দেৱী মিনাক্ষী ৰূপলৈ ৰূপান্তৰিত হয়।

মন্দিৰৰ ইতিহাস

ইয়াৰ ভগৱান শিৱৰ মন্দিৰটো সাতশ শতিকাৰ বুলি কয়। দেৱী মিনাক্ষীৰ মন্দিৰ বজা চন্দয়া ভৰমন সুন্দৰ পণ্ডিয়ানৰ ৰাজত্ব কালত ১২ শতিকাত কৰোৱা হয়। ন-মহলীয়া গোপুৰম ১৩শ শতিকাত কৰোৱা হয়। নায়কৰ ৰজা সকলৰ দুশ বছৰীয়া ৰাজত্ব কালত কৰা বহুতো মণ্ডপম্, দেখিবলৈ পোৱা যায়। যেনে হেজাৰ স্তম্ভৰ ভৱন অষ্ট শক্তি---মণ্ডপম্, পুথুমণ্ডপম্, ভেনডিয়ুৰ থেপ্পা-কুলাম নায়কৰ মহল ইত্যাদি। মন্দিৰৰ বহুলাংশ কামেই ১২শ শতিকাৰ পৰা ১৮শ শতিকাৰ ভিতৰত সম্পূৰ্ণ কৰা হৈছে।

দেৱী মিনাক্ষী আৰু ভগৱান সুন্দৰেশ্বৰৰ বিবাহ উপলক্ষে প্ৰত্যেক বছৰে চৈত্ৰ পূৰ্ণিমাত ইয়াত ডাঙৰ উৎসৱ হয়। এই উৎ-

সৱ উপলক্ষে হোৱা শোভাযাত্ৰাত দেশৰ বিভিন্ন অঞ্চলৰ পৰা অহা তীৰ্থযাত্ৰী আৰু ভ্ৰমণকাৰীসকলে যোগ দিয়ে। মাদুৰাইৰ দেৱী মিনাক্ষীৰ মন্দিৰটোৱেই দক্ষিণ ভাৰত ভ্ৰমণকাৰী সকলৰ কাৰণে বিশেষ আকৰ্ষণীয়।

এই মন্দিৰ দেখিলে তামিলনাডুৰাসী সকলৰ প্ৰাচীন ৰূপ-কৃষ্টিৰ সত্যতাৰ বিষয়ে অভিজ্ঞতা হয়।

কপালী তীৰ্থভূমি ৰামেশ্বৰম্

মন্দিৰৰ নগৰী বুলি জনজাত মাদুৰাইৰ পৰা ১৬৪ কিলো-মিটাৰ দূৰত তীৰ্থভূমি ৰামেশ্বৰম্ অৱস্থিত। নাৰিকল, তাল আদি গছ আৰু বালিৰে ভৰা ভাৰত মহাসাগৰৰ তৌৰে কপালী পাৰ ধুৱাই থকা উপদ্বীপ ৰামেশ্বৰম্ হিন্দু সকলৰ পৱিত্ৰ তীৰ্থভূমি। উত্তৰ ভাৰতৰ বাৰানসীৰ মন্দিৰৰ বিগ্ৰহ দৰ্শন কৰি দক্ষিণ ভাৰতৰ ৰামেশ্বৰমত থকা শ্ৰীশ্ৰীৰামনাথ স্বামী মন্দিৰৰ বিগ্ৰহ দৰ্শন কৰিলেহে পুণ্যাৰ্থীসকলৰ দৰ্শন কৰা সম্পূৰ্ণ হয় বুলি কয়।

মাদুৰাইৰ পৰা ৯৬ কিলোমিটাৰ দূৰৰ 'মণ্ডপম' নামৰ ঠাইলৈ ৰেল আৰু মটৰ গাড়ীৰে যোৱাৰ সুবিধা আছে। মণ্ডপমৰ পৰা ৰেল পথেৰে ৰামেশ্বৰলৈ যাব লাগে। ইয়াৰ পৰা মটৰ গাড়ীৰে যোৱাৰ পথ নাই। ৰেলেৰে সাগৰৰ সেতুৰ ওপৰেৰে পাৰ হওঁতে সাগৰৰ পানীত থকা ডাঙৰ শিলবিলাক দেখিলে শ্ৰীৰামচন্দ্ৰৰ বান্দৰ সৈন্য বাহিনীয়ে সাগৰৰ ওপৰেৰে লঙ্কালৈ সেতু নিৰ্মাণ কৰাৰ কথা সোঁৱ-বাই দিয়ে। সেই সেতুৰ ওপৰেৰে যোৱা পথৰ একমাত্ৰ পামৰণ দলংখনেই ঠাইখনৰ লগত দ্বীপটোক সংযোগ কৰিছে। প্ৰয়োজন অনুযায়ী এই দলংখন তোলা মেলা কৰিব পৰা যায়। দলঙৰ তলেৰে জাহাজ যোৱা সময়ত দলংখন মাজতে দুভাগ হৈ ওপৰলৈ উঠে। ৰেল যোৱা সময়ত দলংখনৰ দুয়ো ভাগ ওপৰৰ পৰা নামি সমান হৈ ৰেলৰ সংযোগ পথ তৈয়াৰ কৰে। পোন্ধৰশ শতিকাৰ ৰজা কৃষ্ণনমমা নায়কে ৰামেশ্বৰম উপ-দ্বীপৰ লগত সংযোগ পথ তৈয়াৰ কৰে। এসময়ত প্ৰবল ধুমুহাই এই পথৰ যথেষ্ট ক্ষতি কৰিছিল। এই ঠাইত ধুমুহা আৰু বতাহত প্ৰায় যতে ত'তে বালিৰ স্তুপ হয়। ৰামেশ্বৰমৰ সাগৰৰ চাৰিওফালে থকা এনেকুৱা বালিৰ স্তুপে ঠাইখনৰ সৌন্দৰ্য বঢ়াইছে।

ৰামেশ্বৰম ষ্টেচনৰ পৰা শ্ৰীশ্ৰীৰামনাথ স্বামী মন্দিৰলৈ দুই কিলোমিটাৰ। ষ্টেচনত টাঙ্গা, গৰুৰ গাড়ী, ৰিক্সা আদি পোৱা যায়।

শ্ৰীশ্ৰীৰামনাথ স্বামী মন্দিৰৰ বিগ্ৰহ হৈছে শিৱলিঙ্গম্। পৌৰা-ণিক কাহিনী মতে এসময়ত শ্ৰীৰামচন্দ্ৰই গন্ধমাদন পৰ্বতত বাস কৰিছিল। সেই সময়ত তেওঁ লঙ্কাধিপতি ৰাৱণ আৰু আন আন বান্ধুসকলক বধ কৰা পাপৰ পৰা মুক্তি পাবলৈ ভগৱান সদাশিৱক পূজা কৰিবলৈ মানস কৰে। তেওঁৰ পৰম ভক্ত হনুমানক হিমা-লয়ত থকা কৈলাশ পৰ্বতৰ পৰা শিৱলিঙ্গম আনিবলৈ পঠায়। পূজা কৰাৰ নিৰ্দিষ্ট সময়লৈকে কৈলাশৰ পৰা শিৱলিঙ্গম লৈ হনু-মান আহি নোপোৱাত শ্ৰীৰামচন্দ্ৰই নিজেই বালিৰে শিৱলিঙ্গম সাজি প্ৰতিষ্ঠা কৰি সীতাৰে সৈতে পূজা আৰম্ভ কৰে। হনুমানে শিৱ লিঙ্গম লৈ বেলিকৈ আহি পোৱাত শ্ৰীৰামচন্দ্ৰই তেওঁ প্ৰতিষ্ঠা কৰা শিৱলিঙ্গমৰ উত্তৰ ফাললৈ এই লিঙ্গম প্ৰতিষ্ঠা কৰে। বিশ্বনাথৰ কণাশী লিঙ্গম্, হনুমান লিঙ্গম নামে এই লিঙ্গমক জনাজাত। শ্ৰীৰাম চন্দ্ৰই প্ৰতিষ্ঠা কৰা লিঙ্গমক ৰামেশ্বৰ, ৰামলিঙ্গম আৰু ৰামনাথ স্বামী নামে জনাজাত। ইয়াত থকা বিগ্ৰহ দেৱী মূৰ্তিজনাক 'পাৰভা-ক্ৰিণী' বুলি কয়।

সিংহলৰ এজন ৰাজকুমাৰে শ্ৰীশ্ৰীৰামনাথ স্বামী মন্দিৰটোৰ নিৰ্মাণৰ কাম আৰম্ভ কৰে। কথিত আছে এই মন্দিৰটোৰ নিৰ্মাণ কৰোঁতে ৩৫০ বছৰ সময় লাগিছিল। এই মন্দিৰৰ উচ্চতা এশ ফুট। মন্দিৰৰ প্ৰবেশদ্বাৰৰ পৰা মন্দিৰৰ ভিতৰলৈ থকা প্ৰবেশ পথ (কৰিড'ৰ) চাবলগীয়া। এহেজাৰ ফুট দীঘল আৰু ৬৫০ ফুট বহল এই প্ৰবেশ পথৰ দুয়োফালে এশটা সূক্ষ্ম কাৰুকাৰ্য্যখচিত শিলাৰ স্তম্ভই মন্দিৰৰ সৌন্দৰ্য বঢ়াইছে। ইমান দীঘল বহল মন্দিৰৰ প্ৰবেশ পথ (কৰিড'ৰ) পৃথিৱীৰ ক'তো নাই বুলি কয়।

গন্ধমাদন

ৰামনাথ স্বামী মন্দিৰৰ পৰা দুই কিলোমিটাৰ দূৰত গন্ধমাদন মন্দিৰ। বালিৰ পাহাৰৰ ওপৰত দুমহলীয়া ধুনীয়া মন্দিৰ। এই পাহাৰৰ ওপৰৰ পৰাই শ্ৰীৰামচন্দ্ৰৰ পৰমভক্ত হনুমানে জাপ মাৰি সাগৰ পাৰ হৈ লঙ্কালৈ যোৱা বুলি কয়। এই মন্দিৰত শ্ৰীৰাম-চন্দ্ৰৰ পাদপদ্ম আছে।

ধনুকোঠা

ইয়াতেই দক্ষিণ ভাৰতৰ বামেশ্বৰম উপদ্বীপৰ শেষ ভূমিখণ্ড; ভাৰত মহাসাগৰ আৰু বঙ্গোপসাগৰ মিলিত হৈছে। এই ঠাইতে তীৰ্থ যাত্ৰীসকলে স্নান কৰি ধেনু পূজা, সাগৰ পূজা কৰিছিল আৰু পিণ্ডাদি দান কৰিছিল। বৰ্তমান এই ঠাইলৈ যোৱা নিৰাপদ নহয় বুলি কৈছিল আৰু ঠাইখন সাগৰৰ বুকুত বিলীন হোৱা বুলিও কয়।

ইয়াত স্নান কৰিলে যাত্ৰীসকলে পাপ খণ্ডন কৰি ঐশ্বৰিক শক্তি লাভ কৰে বুলি কোৱা শুনিছিলোঁ। মুঠতে বামেশ্বৰমত থকা ২২টা কুণ্ডৰ এটা নোহোৱা হৈছে। বৰ্তমান ধনুকোঠাত কৰিবলগীয়া স্নান, দান, সাগৰ পূজা, ধেনু পূজা আৰু পিণ্ডাদি দান কৰা সকলো বামেশ্বৰমতে কৰাৰ ব্যৱস্থা আছে। সাগৰত স্নান সেৱা, পূজা কৰাৰ পিচত মন্দিৰত থকা কুণ্ডত স্নান কৰি শ্ৰীশ্ৰীবাম নাথ স্বামী দৰ্শন কৰা নিয়ম। ৰূপালী ভূমি বামেশ্বৰম দৰ্শন কৰিবলৈ সৌভাগ্য হোৱা তীৰ্থ যাত্ৰীসকলৰ মনত সাগৰে বেৰি থকা উপদ্বীপ বামেশ্বৰমৰ তীৰ্থ মাহাত্ম্য আৰু প্ৰাকৃতিক সৌন্দৰ্য্যৰ কথা চিৰস্মৰণীয় হৈ থাকিব।

দেবী কন্যাকুমাৰী

পূবে বঙ্গোপসাগৰ “দক্ষিণে ভাৰত মহাসাগৰ আৰু পশ্চিমে আৰব সাগৰে চৰণধৌত কৰি থকা ভাৰতৰ শেষভূমি খণ্ড কন্যা কুমাৰীৰ পৰা পূবে বঙ্গোপসাগৰত সূৰ্যোদয় আৰু পশ্চিমে আৰব সাগৰৰ বুকুত সূৰ্যাস্তৰ অপূৰ্ব শোভা দেখিবলৈ পোৱা যায়। দেশ বিদেশৰ পৰা অহা ভ্ৰমণকাৰীসকলৰ মনত এই অপূৰ্ব ঠাইখনৰ স্মৃতি সদায় অম্লান হৈ থাকিব, কাৰণ পৃথিৱীৰ সৌন্দৰ্য্যশালী ঠাই বিলাকৰ ভিতৰত কন্যাকুমাৰীও অন্যতম। কন্যা কুমাৰী হিন্দু সকলৰ এখন পবিত্ৰ তীৰ্থভূমি। ইয়াত থকা বিগ্ৰহ দেবী কুমাৰীৰ নামেৰেই এই ঠাইখনৰ নামো কন্যাকুমাৰী বুলি জনাজাত। তীৰ্থ যাত্ৰী সকলে বেনাৰসৰ মন্দিৰ দৰ্শন কৰি কন্যা কুমাৰীত স্নান আৰু মন্দিৰৰ বিগ্ৰহ দেবী কুমাৰীক দৰ্শন কৰাটো অপৰিহাৰ্য্য বুলি এই ঠাইত প্ৰবাদ আছে। পৌৰাণিক কাহিনী মতে ভগৱান বিষ্ণুৰ ষষ্ঠ অৱতাৰ পৰশুৰামে এই মন্দিৰ প্ৰতিষ্ঠা কৰি দেবী পৰাশক্তিক পূজা কৰিছিল। প্ৰচলিত আখ্যান মতে পৰমযোদ্ধা পৰশুৰামে গোৱাৰ পৰা কন্যাকুমাৰীলৈকে এই ভূমিখণ্ড ব্ৰাহ্মণ সকলক দান দিয়াৰ মানসেৰে সমুদ্ৰদেৱতাৰ লগত যুদ্ধ কৰে। যুদ্ধত সমুদ্ৰ-দেৱতাক পৰাস্ত কৰি পৰশুৰামৰ হাতৰ কুঠাৰখন পানীত দলিয়াই পেলাবলৈ অনুমতি আদায় কৰি লয়। পৰশুৰামে কুঠাৰখন গোৱাৰ পৰা কন্যাকুমাৰীলৈ দলিয়াই দিয়াৰ লগে লগে সমুদ্ৰৰ পানী তাৰ পৰা আঁতৰি দূৰলৈ যোৱাত যি ভূমিখণ্ডৰ সৃষ্টি হয়, এই-খনেই বৰ্তমান কেৰেলা। ঐতিহাসিক মতে এই ঠাইখন পণ্ডিয়ান সকলৰ অধীনত আছিল। সেই কাৰণেই কেৰেলাত তামিল প্ৰতিপত্তি প্ৰধান বুলি কয়। কেৰেলাৰ মন্দিৰ বিলাকো তামিল মন্দিৰৰ আৰ্হিৰে সজা। “দেবী কুমাৰী” পণ্ডিয়ান ৰাজ পৰিয়ালৰ অধিষ্ঠাত্ৰী দেবী আছিল। পৌৰাণিক কাহিনীমতে এসময়ত দৈত্য সকলৰ ৰজা বনাসুৰে স্বৰ্গ, মৰ্ত্য, পাতাল, জয় কৰি দেৱতাসকলৰ ওপৰত

আধিপত্য, চলাইছিল। স্বৰ্গলোক অধিকাৰ কৰি ইন্দ্ৰাদি দেৱতা সকলক স্বৰ্গৰ পৰা বহিষ্কাৰ কৰিছিল। ঋষি মুনিসকলৰ ওপৰত অত্যাচাৰ কৰি কঠোৰ শাস্তি বিহিছিল। পৃথিৱীয়ে এই যজ্ঞগা সহিব নোৱাৰি দেৱতা সকলক লগত লৈ ভগৱান শ্ৰীবিষ্ণুৰ শৰণাপন্ন হয়। দৈত্যসকলে পৃথিৱী ধ্বংস কৰাৰ আগতে দৈত্যকুল বিনাশ কৰিবলৈ বিষ্ণুৰ ওচৰত প্ৰাৰ্থনা জনায়। তেওঁলোকৰ প্ৰাৰ্থনাত ভগৱান শ্ৰীবিষ্ণু প্ৰসন্ন হৈ তেওঁলোকক কয় “যে তোমালোকে দেৱী পৰাশক্তিক সন্তুষ্ট কৰা একমাত্ৰ তেঁৱেইহে বনাসুৰক বধ কৰিব পাৰিব। ভগৱান শ্ৰীবিষ্ণুৰ উপদেশ মতে দেৱতাসকলে দেৱী পৰাশক্তিক সন্তুষ্ট কৰিবলৈ এটা বিৰাট যজ্ঞৰ আয়োজন কৰে। দেৱতাসকলৰ ভক্তিত সন্তুষ্ট হৈ দেৱী পৰাশক্তি তেওঁলোকৰ আগত আবিৰ্ভূত হয়। পৃথিৱী আৰু দেৱতাসকলৰ প্ৰাৰ্থনাৰ কথা জানিব পাৰি তেওঁলোকৰ দুখ কষ্ট নিবাৰণৰ কাৰণে দেৱীয়ে বনাসুৰক বধ কৰি স্বৰ্গ ৰাজ্য অমৰাৱতীক নিষ্কণ্টক কৰি দেৱতা সকলক পুনৰ নিজৰ স্থানত প্ৰতিষ্ঠা কৰিব আৰু ঋষি মুনি সকলক দৈত্য সকলৰ অত্যাচাৰৰ পৰা ৰক্ষা কৰিব বুলি আশ্বাস দিয়ে।

এই সময়তে দেৱী পৰাশক্তিৱে কুমাৰীকন্যাকাপে আবিৰ্ভূত হয়। বয়সৰ লগে লগে তেওঁৰ ৰূপ লাবণ্যৰ কথা দশোদিশে বিয়পি পৰে। শুচিদ্ৰাম মন্দিৰত থকা ভগৱান শিৱই দেৱী কুমাৰীৰ ৰূপ লাবণ্যত মুগ্ধ হৈ তেওঁৰ প্ৰেমত পৰে আৰু দেৱীক বিয়া কৰাবলৈ মনস্থ কৰে। দেৱী কুমাৰীৰ লগত ভগৱান শিৱৰ বিয়াৰ বাতৰি শুনাৰ লগে লগে দেৱি নাৰদে প্ৰমাদ গণিলে। দেৱী কুমাৰী যদি ভগৱান শিৱৰ লগত বিবাহ পাশত আৱদ্ধ হয় তেনেহ’লে স্বৰ্গৰ দেৱতা সকলক আৰু ঋষি মুনি সকলক বনাসুৰৰ অত্যাচাৰৰ পৰা ৰক্ষা কৰিব পৰা নহ’ব। কিয়নো পূৰ্বতে সৃষ্টিকৰ্তা ব্ৰহ্মাৰ বৰত বনাসুৰক কুমাৰী কন্যাৰ বাহিৰে আন কোনেও বধ কৰিব নোৱাৰিব। সেই কাৰণে দেৱি নাৰদে এই বিয়াখন যাতে কোনো মতে নহয়গৈ তাৰ কাৰণে যত্নপৰ হৈ এটি অভিসন্ধি কৰিলে। দেৱিৱে ভগৱান শিৱ আৰু দেৱী কুমাৰীৰ ওচৰলৈ গৈ তেওঁলোকৰ হ’ব লগীয়া বিবাহৰ বাতৰি পাই অতি আনন্দ প্ৰকাশ

কৰিলে। তেওঁ নিজেই বিয়াৰ কাৰণে এটি শুভ দিন চাই মাজ নিশাৰ শুভক্ষণত বিয়াৰ লগ্নৰ সময় স্থিৰ কৰিলে। এই সময় উত্তীৰ্ণ হ’লেই বিয়া হ’ব নোৱাৰিবৰ কাৰণে শুভক্ষণ যাতে কোনো মতে পাব নহয় এই কথা মনত ৰাখিবলৈ ভগৱান শিৱ আৰু দেৱী কুমাৰীক বিশেষ ভাবে সোঁৱৰাই দিলে। এতিয়া নিজৰ মনোবাঞ্ছা পূৰ্ণ হোৱাৰ সন্তোষনাত দেৱি অতি আনন্দিত হ’ল। চাওঁতে চাওঁতেই বিয়াৰ প্ৰতীক্ষাত থকা শুভ দিনটো আহি পালেহি। বিবাহৰ শুভক্ষণ উত্তীৰ্ণ হৈ নেঘাবলৈ ভগৱান শিৱই শুচিদ্ৰামৰ পৰা কন্যা-কুমাৰীলৈ সময় মতে যাত্ৰা কৰিলে। তেওঁ শুচিদ্ৰামৰ পৰা তিনি মাইল দক্ষিণলৈ থকা ৰাচুখামসৰাইত উপস্থিত হোৱাৰ লগে লগে দেৱি নাৰদে কুকুৰা চৰাইৰ ৰূপলৈ ডাঙৰ ডাঙৰকৈ ডাক (মাত) দি ৰাতি পুৱাল বুলি জাননী দিলে। বিবাহৰ শুভ লগ্নৰ সময় পাব হ’ল বুলি ভগৱান শিৱ বেজাৰ মনেৰে শুচিদ্ৰামলৈ উভতি গ’লগৈ। তেতিয়াৰ পৰা দেৱী কুমাৰীও চিৰকুমাৰী হৈ দেৱী কন্যাকুমাৰী ৰূপে ভগৱান শিৱক স্বামীৰূপে পাবলৈ তপস্যা কৰি ৰ’ল।

দেৱী কুমাৰীৰ বিবাহৰ ভোজৰ কাৰণে যিবিলাক সামগ্ৰীৰ যোগাৰ কৰা হৈছিল এই সকলোবোৰ বালিলৈ ৰূপান্তৰিত হোৱা বুলি কিম্বদন্তি আছে। সেই কাৰণে কন্যাকুমাৰীত চাউলৰ দৰে বিভিন্ন আকাৰ আৰু বিভিন্ন ৰঙৰ সৰু সৰু শিল দেখিবলৈ পোৱা যায়।

দেৱী কুমাৰীৰ অপূৰ্ব সৌন্দৰ্য্যৰ কথা শুনি বনাসুৰে তেওঁক বিয়া কৰাবলৈ প্ৰস্তাৱ দিয়ে। দেৱীকুমাৰীয়ে সেই প্ৰস্তাৱ প্ৰত্যাখ্যান কৰাত বনাসুৰে ক্ৰোধান্বিত হৈ দেৱী কুমাৰীক যুদ্ধত পৰাস্ত কৰি তেওঁক বিয়া কৰাবলৈ বাধ্য কৰাৰ মানসৰে দেৱীৰ লগত যুদ্ধ কৰে। দেৱী কুমাৰীও এই সুযোগৰ প্ৰতীক্ষাত আছিল। অৱশেষত দেৱীয়ে চক্ৰাসুৰ চক্ৰেৰে বনাসুৰক বধ কৰে।

বনাসুৰৰ মৃত্যুত ইন্দ্ৰাদি দেৱতাসকলে দেৱীৰ প্ৰতি কৃতজ্ঞতা জনাই তেওঁৰ আশীৰ্বাদ লাভ কৰি নিজ নিজ স্থানলৈ উভতি গৈ পুনৰ প্ৰতিষ্ঠিত হয়। দেৱীকুমাৰীয়েও পুনৰ তপস্যা আৰম্ভ কৰে।

সেই আৱহমান কালৰে পৰা বিবাহৰ মাজেৰে সুসজ্জিতা,

সালংকৃত হাতত বৰণৰ জপমালা লৈ ভগৱান শিৱক স্বামীৰূপে বৰণ কৰিবলৈ দেৱী কন্যাকুমাৰী আজিও ধ্যানমগ্না। আমি কন্যা কুমাৰীৰ মন্দিৰলৈ গৈ সালংকৃত নাকত উজ্জ্বল হীৰা খণ্ডেৰে সৈতে চন্দন-চৰ্ছিতা অপৰূপা দেৱী গৰাকীৰ অপূৰ্ব শোভা দৰ্শন কৰি পূজা সেৱা কৰাৰ অল্প সময়ৰ পিচতে দেৱীৰ মহান্নানৰ সময় হোৱাত দৰ্শনাৰ্থীসকল বহা ঠাইৰ প্ৰথম শাৰীত আমিও বহোঁক। পিচফালৰ পৰা কেইবাবাৰো আমাৰ পিচত বহা মহিলাই মোৰ চাদৰখন টানি মূৰৰ ওৰণীখন ওছাই দিছিল। (ইয়াৰ পিচত তিকপতিত শ্ৰীশ্ৰীভেক্টোশ্বৰৰ মন্দিৰতো এনেদৰে দূৰৰ পৰাই হাত মেলি মহিলাই ওৰণী ওছাই দিছিল। মন্দিৰত ওৰণী নোৱা নিষিদ্ধ যদিও নেজানিলোঁ)

মহান্নানৰ পিচত দেৱীৰ এসাৰ কনা পাথৰৰ অন্য এক ৰূপ দেখিবলৈ পাইছিলোঁ। মহান্নানৰ পিচত পুনৰ দেৱীজনাক চন্দন-চৰ্ছিতা কৰি সাজ পাৰেৰে সালংকৃত কৰি অভিষেক কৰা সময়ত নাকত হীৰাৰ জ্যোতিৰে আলোকিত ধূপ, ধূনা কৰপূৰৰ পবিত্ৰ সৌৰভেৰে সুবাসিত পুৰোহিতৰ পূজা মন্ত্ৰধ্বনিত, নাগেশ্বৰমৰ মাল্ল-লিক সুৰৰ বন্দনাত, এক স্বৰ্গীয় জ্যোতিৰ আভাই দেৱী কন্যাৰ মুখ-মণ্ডল মহিমা মণ্ডিত কৰি তুলিছিল।

স্বামী প্ৰতীক্ষাৰতা এই অপূৰ্ব সুন্দৰ প্ৰতিমাৰ সৌন্দৰ্য্য বৰ্ণনা-তীত।

গান্ধী স্মাৰক মন্দিৰ

১৯৪৮ চনৰ ১২ ফেব্ৰুৱাৰীত কন্যাকুমাৰী যি ঠাইত জাতিৰ পিতা মহাত্মাৰ মহাত্মাজীৰ চিতাভগ্ন বিসৰ্জন দিয়া হৈছিল, সেইদিনা সেই ঠাইত ত্ৰিবেদ্রমে আৰু কোচিন চৰকাৰে মহাত্মা-জীৰ স্মৰণার্থে এটি স্মাৰক মন্দিৰ নিৰ্মাণ কৰাৰ সংকল্প কৰে। আচাৰ্য্য জে-বি কৃপালনিয়ে ১৯৫৪ চনত এই মন্দিৰৰ আধাৰ শিলা স্থাপন কৰে। তিনি লাখ টকা ব্যয় কৰি গান্ধী স্মাৰক মন্দিৰ নিৰ্মাণৰ কাম ১৯৫৬ চনত সম্পূৰ্ণ হয়। এই স্মাৰক মন্দিৰটোত হিন্দুসকলৰ মন্দিৰ, মুছলিমসকলৰ মছজিদ আৰু খ্ৰীষ্টানসকলৰ

গীৰ্জাৰ সমন্বয় ৰাখি নিৰ্মাণ কৰা বুলি কৈছিল। এই মন্দিৰটোৰ এটা বিশেষত্ব এয়ে যে বৈজ্ঞানিকসকলে এই মন্দিৰ এনে ধৰণে নিৰ্মাণ কৰাইছে যে প্ৰত্যেক বছৰ মহাত্মাজীৰ জন্ম দিৱস দুই অক্টোবৰৰ 'দিনা দুপৰীয়া মন্দিৰৰ ওপৰত থকা এটা নিৰ্দিষ্ট ফুটাৰে মন্দিৰৰ ভিতৰত থকা স্তম্ভৰ ওপৰত কেইমিনিটমানলৈ সূৰ্য্যৰ ৰশ্মি পৰে।

স্বামী বিবেকানন্দ শিলা খণ্ড

তিনিখন সাগৰৰ সংগম স্থানত থকা ডাঙৰ শিল দুভাগ 'টুইন ৰ'ক' বুলি জনজাত। সমুদ্ৰ পৃষ্ঠৰ পৰা ৫৫ ফুট ওখ আৰু উপকূলৰ পৰা ৪৫০ গজ দূৰত থকা এই শিলা খণ্ডই প্ৰায় তিনি একৰ জুৰি আছে। পৌৰাণিক কাহিনী মতে এই শিলাখণ্ড শ্ৰীপাঠাপাৰাই নামে জনাজাত। এই ঠাইত দেৱীৰ পাদপদ্ম আছে। দেৱী কুমাৰীয়ে এই ঠাইতে কঠোৰ তপস্যা কৰিছিল বুলি প্ৰবাদ আছে। পূৰ্বতে দেৱী কুমাৰীৰ মূৰ্তিও ইয়াত আছিল বুলি বহুতেই বিশ্বাস কৰে। এসময়ত এই শিলাখণ্ড সমভূমিৰ লগত সংযোগ হৈ আছিল। সময়ৰ লগে লগে সাগৰে সমভূমিৰ লগত এই শিলা খণ্ডৰ সংযোগ বিচ্ছিন্ন কৰি এটা দ্বীপত পৰিণত কৰে।

স্বামী বিবেকানন্দই এই শিলা খণ্ডত বহি ধ্যান নিমগ্ন হৈছিল। ইয়াতেই তেওঁ আধ্যাত্মিক শক্তি লাভ কৰে। এই শিলা খণ্ডৰ ওপৰত স্বামীজীৰ গুণমুগ্ধ ভক্ত শিষ্যবৃন্দই স্বামীজীৰ স্মৃতিৰ প্ৰতি শ্ৰদ্ধা জনাই এটি স্মৃতি মন্দিৰ নিৰ্মাণ কৰিছে। ভাৰতৰ সকলো প্ৰদেশৰ পৰা সংগ্ৰহ কৰা ৮৫ লাখ টকাৰে কলিকতাৰ দক্ষিণেশ্বৰত থকা শ্ৰীশ্ৰীৰামকৃষ্ণ পৰমহংসৰ বেলুড় মঠ আৰু অজন্তা ইলোৰৰ আহিৰে এই স্মৃতি মন্দিৰ সজা হৈছে। ইয়াৰ ভিতৰত থকা ডাঙৰ খুটা বা স্তম্ভত সূক্ষ্ম কাৰুকাৰ্য্য খোদিত কৰা হৈছে।

ইয়াত থকা ধ্যান মন্দিৰৰ ভিতৰখনো অতি ধুনীয়া আৰু সূক্ষ্ম কাম কৰা আছে।

প্ৰধান হনত স্বামী বিবেকানন্দৰ পৰিব্ৰাজকৰ ভংগীত থিয় হৈ থকা ডাঙৰ ব্ৰঞ্জৰ মূৰ্তি আছে।

আমি কন্যা কুমাৰীত তিনিদিন আছিলোঁ। সন্ধিয়া সাগৰৰ পাৰৰ বাগিত বহি সাগৰৰ বুকুত সূৰ্যাস্তৰ সোণালী আভাষ অপূৰ্ব সৌন্দৰ্য্য চাই মুগ্ধ হৈছিলোঁ। বহুত বছৰৰ পৰা কল্পনা কৰি থকা জীৱনৰ এই পৰম মুহূৰ্ত্ততো অবিষ্মৰণীয় হৈ আছে। পূৰ্ণতিনিশা উঠি তিনিখন সাগৰৰ সঙ্গমত হোৱা সূৰ্য্যোদয় চাবলৈ নিবতৰ ডাৱৰীয়া থকাত হতাশ হ'বলগীয়া হৈছিলোঁ। কন্যাকুমাৰী এৰি অহাৰ আগদিনা আবেলি সময়ত তিনিখন সাগৰে চৰণ ধুৱাই থকা মোৰ ভাৰত মাতৃৰ শেষ ভূমি খণ্ডত থিয় হৈ কাব্যভাৰতী স্বৰ্গীয়া নলিনীবালা দেৱীৰ কবিতা ফাঁকি মনলৈ আহিছিল।

“হিমালয় গিৰি যাৰ কিৰিটী শিৰৰ

সাগৰে ধুৱাই যাৰ মলি চৰণৰ”

সেই ভাৰত মাতৃলৈ তাৰ পৰাই আৰ্থুকাঢ়ি সেৱা জনাইছিলোঁ। বহুল বিশাল সমুদ্ৰৰ উত্তাল তৰঙ্গ চাই মই আৰু ভাতিজা বোৱাৰী নীতিয়ে উদাত্ত কণ্ঠে গাইছিলোঁ—

কবি স্বৰ্গীয় ববীন্দ্ৰনাথ ঠাকুৰৰ—

“হে মোৰ চিত্ত, পুণ্য তীৰ্থে

জাগোৰে ধীৰে

এই ভাৰতেৰ মহামানৱেৰ

সাগৰ তীৰে ॥

শ্ৰীশ্ৰীপদ্মনাভন্

কেইবছৰ মানৰ আগতে দক্ষিণ ভাৰত ভ্ৰমণ কৰিবলৈ যোৱাৰ স্মৃতি মনলৈ আহিছে। দেৱী কন্যা কুমাৰী দৰ্শন কৰাৰ পিচত আমি মাদ্ৰাজৰ পৰা অনা ভাড়াটীয়া গাৰীৰেই ত্ৰিভেন্দ্ৰামলৈ বুলি ৰাওনা হওঁ। দিনৰ দেৰমান বজাত ত্ৰিভেন্দ্ৰাম পাই তাত থকা টুৰিষ্ট বাংলোত থকাৰ ব্যৱস্থা কৰি লওঁহক।

সেই দিনাই আবেলি আমি কোভালাম বেলা ভূমিলৈ (Kovalam Beach) ৰাওনা হওঁহক। ৰাস্তাৰ দুয়োপাৰে ঘন নাৰিকলৰ গছেৰে সুশোভিত হৈ আছে। তলত ঘাঁহ বন নাই। যিমান দূৰলৈকে দেখা যায় ৰূপালী বালিৰে তলখন বগা হৈ আছে যি ফাললৈকে যিমান দূৰলৈকে দৃষ্টি যায় মাথো নাৰিকল গছেই, প্ৰাকৃতিক শোভাত যেন দুগুণ বহন চৰাইছে।

আৰব সাগৰৰ বুকুত সূৰ্যাস্তৰ ৰক্তিম আভা, পিচলৈ নাৰিকল গছৰ অপূৰ্ব শোভাই সৌন্দৰ্য্যপিয়াসী মানুহৰ মন অভিভূত কৰে।

ইয়াৰ পৰা উভতি আহি আমি দাক্ষিণাত্যৰ বিখ্যাত শ্ৰীশ্ৰীপদ্মনাভন মন্দিৰ দৰ্শন কৰিবলৈ যাও। সন্ধ্যা চাৰে সাত বজাত প্ৰধান মন্দিৰৰ প্ৰবেশদ্বাৰ বন্ধ কৰা হয়। মন্দিৰৰ প্ৰাঙ্গণত আৰতি হ'ব বুলি শুনি আমি চাবলৈ ৰলোঁহক। অলপ পিচত দুজন পুৰোহিতৰ বাও ফালৰ জনে মূৰত শ্ৰীশ্ৰীপদ্মনাভন প্ৰভুৰ সোণৰ মূৰ্তি আৰু সোঁফালৰ জনে শ্ৰীশ্ৰীনৰসিংহদেৱতাৰ মূৰ্তি লৈ মন্দিৰ প্ৰাঙ্গণত থিয় হ'লহি।

দুয়োজনা মূৰ্তিৰ ওপৰত দুজন পুৰোহিতে ছত্ৰ ধৰি গৈছিল। ইয়াত থকা প্ৰধান পুৰোহিত এজনে হাতত প্ৰদীপ লৈ দুয়োজনা বিগ্ৰহকে আৰতি কৰাৰ পিচত মন্দিৰ পৰিক্ৰমাৰ কাৰণে মূৰ্তি দুজনাক লৈ পুৰোহিত সকল আগবাঢ়োতে সোণৰ দণ্ড লৈ (লাঠি) এজন পুৰোহিতে বিগ্ৰহৰ আগে আগে আগবাঢ়ি যায়। দুয়োফাললৈ দুশাৰী পুৰোহিতে দীঘল লাঠিৰ মূৰত তেলৰ প্ৰদীপ জ্বলাই আৰু ধূনা

জ্বলাই লৈ গৈছিল। বিগ্ৰহৰ পিচৰ ফাললৈ যোৱা দুশাবীৰ ভিতৰত এফালে পুৰুষ সকলে আৰু আনফালে গুপ্তবসনা মহিলা সকলে এনেদৰে লাঠিৰ ওপৰত বসি জ্বলাই লৈ শোভাযাত্ৰা কৰি গৈছিল। সন্মুখত বিগ্ৰহ লৈ পুৰোহিত সকল ধূপ-ধূনাৰ সুগন্ধ সুবাসেৰে প্ৰদীপৰ উজ্জ্বলতাৰে গোটেই পৰিবেশটোৱেই পবিত্ৰতা আৰু শান্তিৰ উৎস যেন লাগিছিল। বিগ্ৰহ কেইজনো মন্দিৰৰ চাৰিওফালে প্ৰদক্ষিণ কৰা সময়ত আমিও অনুসৰণ কৰিছিলোঁহঁক। ইয়াৰ মাজে মাজে থকা শিলৰ স্তম্ভ বিনাকত দেৱদেৱীৰ মূৰ্তি খোদিত কৰা আছে। মন্দিৰৰ চাৰিওফাললৈ থকা প্ৰবেশদ্বাৰত বিগ্ৰহ লৈ পুৰোহিত সকল ঠিয় হোৱাৰ লগে লগে সেই প্ৰবেশদ্বাৰৰ পৰা শ্ৰীশ্ৰীসাক্ষী-গোপালৰ বিগ্ৰহো লগত লৈ মন্দিৰ পৰিক্ৰমাৰ যোগ দিয়াইছিল। এই মন্দিৰৰ চাৰিওফালৰ পৰিধি এক কিলোমিটাৰৰ কম নহ'ব। মন্দিৰৰ বাহিৰত চাৰিওফাললৈ এক লাখ পিতলৰ প্ৰদীপ লগোৱা আছে। এসময়ত প্ৰত্যেক মাহত চৈধ্যদিন এই প্ৰদীপ জ্বলোৱা হৈছিল। আমি যোৱা সময়ত একাদশী। পূৰ্ণিমা আৰু অমাবস্যা তিথিতহে একলাখ প্ৰদীপ জ্বলোৱা হয় বুলি কৈছিল। সন্ধিয়া মন্দিৰৰ আৰতি চাই মন্দিৰ প্ৰদক্ষিণ কৰি আমি উভতি আহোঁ যদিও গোটেই নিশাটো মাথো ভগৱান শ্ৰীশ্ৰীপদ্মনাভন প্ৰভুৰ দৰ্শন পাবলৈ প্ৰাৰ্থনা জনাইছিলোঁ। উৎকণ্ঠাত আমাৰ টোপনি অহা নাছিল। পিচদিনা পুৱা আমি প্ৰত্যুষতে স্নান কৰি শ্ৰীশ্ৰীপদ্মনাভন প্ৰভুৰ দৰ্শনৰ মানসেৰে মন্দিৰলৈ যাওঁহঁক। এই মন্দিৰ অতি প্ৰাচীন।

এই মন্দিৰৰ বিষয়ে বিশদভাবে জানিবলৈ ইচ্ছা থকা স্বত্বেও সেইদিনা দেওবাৰ হোৱাত দোকান বজাৰ সকলো বন্ধ থকাত এই বিষয়ে কিওপ এখনো কিনি পঢ়িবলৈ সুযোগ নেপালোঁ। টুৰিষ্ট অফিচতো এই মন্দিৰৰ বিষয়ে কোনো কিওপ পত্ৰ পোৱা নগ'ল। ইয়াত থকা গাইড দুজনৰ পৰা যি শুনিছিলোঁ তাকেহে আমাৰ জনা আছে। এই মন্দিৰ দুহেজাৰ বছৰৰ আগৰ বুলি কয়। এজন গাইডে কৈছিল চেণ্ট টমাচ বুলি বিদেশী পৰিব্ৰাজক এজনে ভাৰতলৈ আহি একমাত্ৰ এই মন্দিৰটোৰ কথাই উল্লেখ কৰিছে। এই কথাটো চাই মাদুৰাইত থকা দেৱী মিনাক্ষীৰ মন্দিৰতকৈও শ্ৰীশ্ৰীপদ্মনাভন

প্ৰভুৰ মন্দিৰ প্ৰাচীন বুলি সকলোৱে কয়। কথিত আছে এগৰাকী বৃদ্ধা মহিলাই গৰুৰ কাৰণে ঘাঁহ কাটি থাকোতে তেওৰ হাতত থকা দা খন এই মূৰ্তিত লাগে। বৃদ্ধা মহিলাই ভয় খাই উভতি আহি গগ্ৰা ৰাইজক এই কথা জনায়। ৰাইজে মূৰ্তিটো খান্দি আনি এই মন্দিৰত প্ৰতিষ্ঠা কৰে। এইবিলাক গাইডৰ পৰা শুনা কথা কিমান দূৰ সত্যতা আছে এই বিষয়ে আমাৰ নিজৰ কোনো জ্ঞান নাই।

ইয়াত শ্ৰীশ্ৰীপদ্মনাভন প্ৰভু বিগ্ৰহৰ ওঠৰ ফুট দীঘল এখন বেৰ জুৰি থকা মূৰ্তি আছে। ভাৰতৰ আন কতো শ্ৰীশ্ৰীপদ্মনাভনৰ ইমান ডাঙৰ মূৰ্তি আছে বুলি শুনা নাযায়। দক্ষিণ ভাৰতৰ সকলো মন্দিৰত টিকট কৰি মন্দিৰ দৰ্শন কৰাৰ ব্যৱস্থা আছে। মন্দিৰৰ দেৱদেৱীক পূজা অৰ্ছনা দিবলৈ বস্তু কিনিবলৈ পোৱা যায় আমাৰ ইয়াৰ দৰে তাত প্ৰসাদ, ধূপ, প্ৰদীপ, ফুল আদি দিয়াৰ ব্যৱস্থা নাই। তাত নাৰিকল, কপূৰ, কুমকুম, তামোল-পাণ, ধূপ, ফুল একেলগে এখন ঠালত কিনিবলৈ পোৱা যায়। আমিও এনেদৰে মন্দিৰত প্ৰবেশ কৰাৰ কাৰণে টিকট আৰু অৰ্ছনাৰ কাৰণে বস্তু লৈ শ্ৰীশ্ৰীপদ্মনাভন প্ৰভুৰ দৰ্শনৰ কাৰণে মন্দিৰলৈ সোমালোঁ। ইয়াত ইংৰাজী, হিন্দী, তামিল আৰু তেলেগু ভাষাৰ পুৰোহিত আছে। আমি সোমোৱাৰ লগে লগে কি ভাষাৰ পুৰোহিত লাগিব বুলি সুধি লৈছিলোঁ। এই মন্দিৰত পুৰুষ সকলে পেণ্ট বা চুৰীয়া পিন্ধি দৰ্শন কৰিব নোৱাৰে, ইয়াত লুণ্ডিৰ দৰে বস্ত্ৰ পিন্ধিহে দৰ্শন কৰিব পাৰে। ইয়াত এইদৰে দৰ্শন কৰিবৰ কাৰণে ভাড়ালৈ কাপোৰ পোৱা যায়।

শ্ৰীশ্ৰীপদ্মনাভনৰ মূৰ্তি দৰ্শন কৰাওঁতে প্ৰথমতে অনন্ত শয্যাত বাসুকিনাগৰ সহস্ৰফনাৰ তলত শায়িত শ্ৰীশ্ৰীপদ্মনাভন মহা প্ৰভুৰ অপৰূপ মুখ অৱয়ব ও সোঁ হাতেৰে শিৱলিঙ্গ স্পৰ্শ কৰি থকা দেখিবলৈ পোৱা যায়। এই মূৰ্তি ইমান ডাঙৰ কাৰণে মাজত দুটা শিলৰ স্তম্ভ আছে সেই কাৰণে এইজনো বিগ্ৰহ তিনি ভাগে দৰ্শন কৰা যায়। দ্বিতীয় ভাগত ভগৱানৰ নাভিদেশৰ পৰা সৃষ্টি-কৰ্তা ব্ৰহ্মাৰ জন্ম আৰু দেৱতা সকলে স্বৰ্গ, মৰ্ত্য, পাতালৰ পৰা স্তুতি কৰি থকা দেখা যায়। তৃতীয় ভাগত ভগৱানৰ পাদপদ্ম দেখা

যায়। ভগৱানৰ দুই পাদপদ্মৰ মাজত মূৰ থৈ প্ৰধান পুৰোহিতে পূজা কৰি আছে। আমাক যিজন পুৰোহিতে দৰ্শন কৰাইছিল, তেওঁ প্ৰধান পুৰোহিতৰ হাতত অৰ্ছনাৰ বস্তু দি নাম আৰু গোল কৈছিল, প্ৰধান পুৰোহিতে ভগৱানক এই সকলো অৰ্পণ কৰিছিল। পুৰোহিত জনে এবাৰো চকু মেলি চোৱা নাছিল। একাগ্ৰতাৰে ধ্যানস্থ হৈ থকা স্বাস্থ্যবান ধুনীয়া পুৰোহিতজনৰ মুখখন পবিত্ৰতাৰে উদ্ভাসিত হৈ থকা যেন লাগিছিল।

অতি প্ৰাচীন পৰম পবিত্ৰ বিগ্ৰহ শ্ৰীশ্ৰীপদ্মনাভন প্ৰভুৰ এসাৰ যেন কলা পাথৰৰ ওপৰত খোদিত কৰা এই অপূৰ্ব মূৰ্তি দেখি নয়ন আৰু জীৱন সাৰ্থক হোৱা যেন লাগিছিল। খন্তেকলৈ হ'লেও জীৱনৰ এই পৰম মধুৰ ক্ষণটো অবিস্মৰণীয় হৈ আছে। দৰ্শনৰ পিচত আন এজন পুৰোহিতে চৰণামৃত দিছিল। এই মন্দিৰৰ বাহিৰলৈ থকা এখন বেৰত ওঠৰ ফুট দীঘল মূৰ্তি অঙ্কিত কৰি থোৱা আছে। ভগৱানৰ অশেষ দয়াত দাক্ষিণাত্যৰ ত্ৰিভেন্দাম নগৰত থকা শ্ৰীশ্ৰীপদ্মনাভন প্ৰভুৰ জাগ্ৰত বিগ্ৰহ দৰ্শন কৰাৰ সৌভাগ্য হৈছিল।

শ্ৰীশ্ৰীভেক্টেশ্বৰ

দক্ষিণ ভাৰতৰ তিৰুমলাই পৰ্বতৰ তিৰুপতি মন্দিৰৰ জাগ্ৰত বিগ্ৰহজনা শ্ৰীশ্ৰীভেক্টেশ্বৰ ভগৱান নামে জনাজাত। এইজনা দেৱতাই এই মন্দিৰত অৱস্থান কৰি গোটেই পৰ্বতমালাক মহাতীৰ্থ ভূমিত পৰিণত কৰি দেৱস্থানম নামে অভিহিত কৰিছে। যি মন্দিৰত প্ৰত্যেক প্ৰহৰে প্ৰহৰে বেদ, উপনিষদ, গীতা, ভাগৱত, শ্ৰীবিষ্ণুৰ সহস্ৰ নাম অধ্যয়ন চৰ্ছন, বন্দন, শ্ৰৱণ, কীৰ্তন হৈ থাকে আৰু যি মন্দিৰত দিনে নিশাই শত শত যাত্ৰী ভক্ত বৈষ্ণৱ পাৰ্শ্বী, তাপী, সন্তাপী মানবে প্ৰভু শ্ৰীভেক্টেশ্বৰৰ গুণানুকীৰ্তন শ্ৰৱণ কীৰ্তন কৰি দৰ্শনে পৰশনে সৰ্বপাপ বিনাশন কৰি অজ্ঞাননাশন কৰি জ্ঞানৰ পোহৰ, আনোকৰ সন্ধান পায়, সেই হেন পৰম মঙ্গলময় ভগৱান শ্ৰীভেক্টেশ্বৰৰ চৰণলৈ সহস্ৰ কোটি সেৱা জনাই শৰণাপন্ন হৈছে। এই মহাতীৰ্থ দৰ্শন কৰি নিজৰ সীমিত জ্ঞানৰ পৰিধিৰে এইজনা বিগ্ৰহৰ বিষয়ে লেখিবলৈ লোৱা হৈছে। ভুল ভুলিৰ বাবে ভগৱানৰ চৰণত শতকোটি সেৱা জনাই ক্ষমা প্ৰাৰ্থনা জনাইছোঁ।

শ্ৰীভেক্টেশ্বৰ কোন? তেওঁৰ পৰিচয়েই বা কি? তেওঁ কি কৰিছিল? তেওঁৰ মহিমা কি? যাৰ কাৰণে জীৱ মাত্ৰেই তেওঁক দৰ্শন কৰি পবিত্ৰ হৈ মুক্তি লাভ কৰে। কি কাৰণে কৰ পৰা এওঁৰ আবিৰ্ভাৱ হৈছে।

এই জনাই ত্ৰেতা যুগৰ শ্ৰীৰামচন্দ্ৰ

এই জনাই দ্বাপৰ যুগৰ শ্ৰীকৃষ্ণ

এই জনাই কলি যুগৰ শ্ৰীভেক্টেশ্বৰ

এই জনাই সেই নাৰায়ণ, যাৰ নাভিকমলৰ পৰা সৃষ্টি কৰ্তা ব্ৰহ্মাই জন্ম লাভ কৰিছিল। এই জনাই সেইজনা ভগৱান যি মৎসৰূপে ধাৰণ কৰি বেদসমূহ ৰক্ষা কৰিছিল। অগাধ জলবাশিৰ পৰা ধৰিত্ৰীক উদ্ধাৰ কৰোঁতা এইজনাই বৰাহৰূপী ভগৱান।

মহৰ্ষি বেদব্যাসে এই সকলোবিলাক তেওঁৰ দিব্য দৃষ্টিৰে দেখিবলৈ পাইছিল। যেনেকৈ মহৰ্ষি বাল্মিকীয়ে দিব্য দৃষ্টিৰে শ্ৰীৰামচন্দ্ৰৰ বিষয়ে সকলো কথা অৱগত হৈছিল।

এই মহাশক্তি ঋষিসকলে কৰ পৰা লাভ কৰিছিল? পবিত্ৰ ভাবে ভগৱানক পূজা সেৱা কৰি কঠোৰ তপস্যা কৰাত ভগৱান প্ৰসন্ন হৈ তেওঁলোকক দিব্য দৃষ্টি দান কৰিছিল। মহৰ্ষি বেদব্যাসে এই শক্তি লাভ কৰি চাৰিখন বেদৰ পৰা পুৰাণ আদি বহুত শাস্ত্ৰ ৰচনা কৰিছিল।

হিমালয় পৰ্বতৰ এতলীয়া ঠাইত হিন্দুৰ পবিত্ৰ স্থান বগৰী গছৰে ছায়াৱৃত আশ্ৰম বদ্বীনাৰায়ণত মহৰ্ষি ব্যাসে বাস কৰিছিল। ইয়াতেই তেওঁ বহুতো শিষ্যক দীক্ষা দি ভগৱৎ প্ৰেমৰ মহিমা প্ৰচাৰ কৰিছিল। মহৰ্ষি ব্যাসদেৱৰ পুত্ৰ শুকমুনিৰ মুখে বৰ্ণিত শ্ৰীকৃষ্ণ পৰম ব্ৰহ্মৰ আনন্দৰস শ্ৰীমদ্ভাগৱত শ্ৰৱণ কৰি ৰজা পৰীক্ষিত মহামোক্ষ লাভ কৰিছিল।

মহৰ্ষি ব্যাসদেৱে শ্ৰীভেক্টোপন্থৰ দৰ্শন পাইছিল। বেদব্যাসৰ মুখে মহামুনি শুকে এই কথা শ্ৰৱণ কৰিছিল। ব্যাসমুখে নিৰ্গত শ্ৰীভেক্টোপন্থৰ কাহিনী সত্যযুগৰ শেষত নৈ মিথ্যা অৰণ্যত সমবেত হোৱা ঋষি সকলৰ আগত শুক মুনিয়ে বৰ্ণনা কৰিছিল।

এই ঠাইত ঋষি সকলে বহুত বছৰ জুৰি হোম যজ্ঞাদি কৰিছিল। শাস্ত্ৰসন্মত ভাবে এই কাম সমাধা কৰি ঋষি সকল একত্ৰিত হৈ শ্ৰীহৰিৰ গুণানুকীৰ্তন কৰিছিল। এদিন সনক মুনিয়ে শুকমুনিক সন্মোদন কৰি ক'লে, হে মুনিবৰ, তুমি মহৰ্ষি বেদব্যাসৰ বিষয়ে আমাক অলপ জ্ঞান দিয়া যি কথা শ্ৰৱণ কৰি আমি জ্ঞানৰ পোহৰ আৰু ভক্তিৰ সন্ধান পাব পাৰোঁ। এই কথাত মহামুনি শুক অতি আনন্দিত হ'ল, তেওঁ চকু মুদি মহৰ্ষি ব্যাসৰ চৰণ বন্দনা কৰি ধ্যানস্থ হয়। তেওঁ সাধনাত কৃতকাৰ্য্য হৈ গুৰুৰ কৃপা লাভ কৰে, জ্ঞানৰ আলোৰে তেওঁৰ চকুমুখ উদ্ভাসিত হৈ উঠে।

তেওঁ চকু মেলি জিমিত হাস্যেৰে ঋষি সকলক সন্মোদন কৰি ক'বলৈ ধৰিলে—“মোৰ মৰমৰ ঋষি সকল, মই অতি ভাগ্যবান যে তেওঁৰ কৃপাত আপোনালোকৰ দৰে পুণ্যাত্মা সকলৰ আগত শ্ৰীবিষ্ণুৰ বিষয়ে বৰ্ণনা কৰিবলৈ সুযোগ পাইছোঁ।”

এসময়ত দেৱৰ্ষি নাৰদ মেক নামেৰে প্ৰখ্যাত সোণালী শৃঙ্গেৰে শোভিত শ্ৰীমহাবিষ্ণুৰ বাসস্থানলৈ গৈছিল। বহুত মাইল জুৰি থকা ভগৱানৰ আবাস স্থানত বহুতো হীৰা-মুকুতা খচিত কোঠা ওপৰলৈ ক্ৰমাৎ উঠি গৈছে। হীৰা-মুকুতা খচিত প্ৰবেশদ্বাৰেৰে দেৱৰ্ষি নাৰদে অন্তঃপুৰত প্ৰবেশ কৰিলে। মণি-মৰকত শোভিত কোঠাত হীৰা মানিক্যৰে অলঙ্কৃত অনন্ত শয্যাত শ্ৰীবিষ্ণু শয়ন কৰি আছে। শ্ৰীলক্ষ্মীদেৱীয়ে পদ-যুগল সেৱা কৰি আছে। ধ্বজ ব্ৰজ পঙ্কজে সুশোভিত পদযুগল, নীল কলোৱৰ পীতবসন বনমালী, আপদলম্বিত বনমালা জ্বলে যাৰ শৰীৰত, যাক দেখি মধুকৰে গুঞ্জন কৰে। কিৰীটিত সোণৰ ৰেখাৰ দৰে মেঘত বিজুলীৰ চমকৰ দৰে যাৰ বুকুত উত্তৰীয়ে শোভাকৰে, বহুল বন্ধুত্বলৈ জ্বলে শ্ৰীবিষ্ণুৰ পান্ধি, কণ্ঠত যাৰ কৌস্তভ মণিয়ে শোভা কৰে, ললিত বলিত আজানুলম্বিত বলয় কিক্কিনী সুশোভিত নখচন্দ্ৰচয় চন্দ্ৰমাৰ পান্ধিৰে সুশোভিত যাৰ হস্তে পদ্ম যুগল শঙ্খ চক্ৰ গদা পদ্মধাৰী সেই নাৰায়ণ।

যাৰ পকা বিশ্বসম বাতুল অধৰ মুকুতাৰ পান্ধিসম দন্ত যুগল, তিলফুলসম উন্নত নাসা, কৰ্ণত মকৰ কুন্দল ডোলে, প্ৰস্ফুটিত পদুম ফুলৰ দৰে যাৰ আখিপল্লৱ ধেনুভেৰীয়া দ্ৰবযুগল, কপালত চন্দনৰ তিলক, অলংকা তিলকে শোভাকৰে যাৰ মুখমণ্ডল শিৰৰ কিৰীটিত যিজনৰ ময়ূৰপুচ্ছই শোভাকৰে ঈষত হাসিৰে যাৰ ভুবন ভূলায় কোটি কন্দৰ্পৰো যাৰ কাপে তুলনা নাই। চন্দন চচ্ছিত নীল কলোৱৰ পীত বসন সেই বনমালীৰ ধ্বজ, ব্ৰজ, অক্ষুশে সুশোভিত পদযুগলত পৰি দেৱৰ্ষি নাৰদে শ্ৰীমহাবিষ্ণুক স্তুতি প্ৰাৰ্থনা কৰিবলৈ ধৰিলে। ভগৱৎ প্ৰেমত নাৰদ মুনিৰ দুই চকুৰে অশ্রু-ধাৰে বৰলৈ ধৰিলে। নাৰদ মুনিয়ে কৃষ্ণ বন্দনা কৰি মূৰ তুলি ব্ৰহ্মা, ৰুদ্ৰ, ইন্দ্ৰাদি দেৱতা সকলক দেখি ত্তিয় হৈ সকলোকে যথাযোগ্য ভাৱে সন্মান জনালে।

বৰাহ স্বামী ভগৱান নাৰদৰ ভক্তিত সন্তুষ্ট হ'ল। এনেতে ধুনীয়া সাজ পৰিহিতা সালংকৃতা পৃথিৱী আহি উপস্থিত হৈ বৰাহ স্বামীৰ চৰণত ফলফুলৰে মোড়মোপচাৰে পূজা কৰিলে।

বৰাহস্বামীয়ে পৃথিৱীক তেওঁৰ বাওঁহাতে বহুৱাই মৰমেৰে সুধিলে, “ভূদেৱী, তোমাক মই অগাধ জনৰাশিৰ পৰা উদ্ধাৰ কৰি শেষাচালত

প্ৰতিষ্ঠা কৰিছিলোঁ। তোমাৰ কোনো বিপদ আপদ হৈছে নেকি? কোনো শত্ৰুৱে তোমাক বিৰক্ত কৰিছে নেকি মই তোমাক সদায় বিপদৰ পৰা বক্ষা কৰিম, তোমাৰ মনত কিবা কষ্ট আছে যদি মোক কোৱা।” পৃথিৱীয়ে ক’লে, “প্ৰভু তোমাৰ কৰুণাত মোৰ কোনো অসুবিধা হোৱা নাই, কোনো দৈত্যাদিৰ পৰাও মই আমনি পোৱা নাই। প্ৰভুৰ ওচৰত মোৰ এয়ে প্ৰাৰ্থনা যেন এই পাহাৰৰ লগত মোৰ নাম অবিচ্ছেদ হৈ থাকে, ভবিষ্যতে তন্ত্ৰ সকলে মোকো স্মৰণ কৰি যেন পবিত্ৰ হয়।” বৰাহ স্বামীয়ে পৃথিৱীৰ ভক্তিত সন্তুষ্ট হৈ তেওঁক আশ্বাস দি ক’লে—তোমাৰ ভক্তিত মই সন্তুষ্ট হৈছোঁ। তোমাৰ মনোবাঞ্ছা পূৰণ হ’ব। তিব্বতপতি এখন মহা-তীৰ্থ স্থান ৰূপে পৰিগণিত হ’ব। চাৰিওফালে চৈধ্যখন পৰ্বত-মালাই তোমাক বেষ্টিত কৰি ৰাখিব। তাৰ ভিতৰত চালগ্ৰাম, গন্ধমাদন, মদনসিংহা হস্তী, অৰুণা, ঘটিকা গিৰিধৰ এই সাতখন প্ৰধান। উত্তৰ ফালে থকা (হস্তী) শ্ৰীভেক্টাচালা পাহাৰৰ মন্দিৰ দৰ্শন কৰিলে মানুহৰ মনত মনোনিৱৰ্তন দূৰ হৈ পাপ মুক্ত হ’ব। উত্তৰে পাহাৰৰ স্বৰ্ণমুখী নদী আৰু পদ্ম সৰোবৰ আছে। শ্ৰীকৃষ্ণ বনো-ৰাম এই ঠাইতে বাস কৰিছিল আৰু তন্ত্ৰ সকলে দুয়োজনাক চাৰিও-ফালে আৱৰি ৰাখিছিল। ইয়াৰ উত্তৰলৈ চন্দন কাঠৰ অৰণ্য আছে। ইয়াতেই ভেক্টাচালা য’ত শ্ৰীনিবাসে বাস কৰিছিল। এই পবিত্ৰ পৰ্বতমালাই বহুত দূৰ ঠাই আৱৰি আছে।”

সাতজন ঋষিয়ে তেওঁলোকৰ নিজ কৰ্তব্যবৃত্ত হৈ ধ্যানত নিমগ্ন হৈ আছে। সকলোৱেই শ্ৰীভেক্টাচালা পৰমাত্মা নামৰ সেৱাত নিজক নিমগ্ন ৰাখিছে। স্বৰ্গীয় জ্যোতিয়ে এই ঠাই শোভা কৰি আছে। এই ঠাইতেই চক্ৰতীৰ্থ, দেৱতীৰ্থ, আকাশগঙ্গা, কুমাৰ গন্ধৰ্ব পাপবিনাশম্, পদ্মতীৰ্থ আৰু স্বামী পুত্ৰকৰণী নামৰ প্ৰধান সৰো-বৰৰ বিশেষ মহাত্মা আছে। কথিত আছে পশ্চিম ফাললৈ থকা স্বামী পুত্ৰকৰণীৰ পাৰত থকা শ্ৰীবৰাহ স্বামী ও ভূদেৱীৰ মন্দিৰ দৰ্শন কৰি শ্ৰীশ্ৰীভেক্টাশ্বৰ মন্দিৰৰ বিগ্ৰহ দৰ্শন কৰিলেহে যাত্ৰী সকলৰ মন্দিৰ দৰ্শন কৰা সম্পূৰ্ণ হয়।

পুখুৰীৰ দক্ষিণফালে সোণালী কোঠাত পদ্মাৱতী আৰু লক্ষ্মীদেৱী সহ ভগৱান শ্ৰীভেক্টাশ্বৰে বাস কৰে—তন্ত্ৰ সকলে

এওঁৰ কৃপা লাভ কৰে।

প্ৰত্যেক পৰ্বতৰ লগতে নিহিত হৈ থকা কাহিনী ভূদেৱীক জনাইছিল। ইয়াৰ ভিতৰত থকা শ্ৰীশ্ৰীভেক্টাশ্বৰৰ কাহিনীহে আমি লিখিবলৈ লৈছোঁ।

এসময়ত কাশ্যপ আদি মুনিসকলে জগতৰ কল্যাণৰ কাৰণে পুণ্যসঙ্গীতা গঙ্গাৰ পাৰত যজ্ঞ আৰম্ভ কৰিছিল। দেৱৰ্ষি নাৰদ সেই সময়ত যজ্ঞৰ স্থলিত উপস্থিত হৈ এই যজ্ঞৰ শুভ ফলাফল কোনে পাব বুলি মুনিসকলক প্ৰশ্ন কৰিলে। কাশ্যপ আদি মুনিসকলে এই কথাৰ উত্তৰ দিবলৈ অপাৰগ হৈ দেৱৰ্ষি নাৰদকে এই যজ্ঞৰ ফলাফল কাৰ প্ৰাপ্য জনাবলৈ অনুৰোধ কৰিলে।

দেৱৰ্ষিয়ে ক’লে, ব্ৰহ্মা, বিষ্ণু, মহেশ্বৰ এই তিনিজনেই সৃষ্টি, স্থিতি, প্ৰলয়ৰ অধিকাৰী। এই তিনিজনৰ ভিতৰত শান্তি, ধৈৰ্য্য, পবিত্ৰতা যাৰ ভিতৰত বিৰাজমান তেৱেঁইহে এই যজ্ঞৰ ফলাফল পাবৰ উপযোগী। ঋষি মুনি সকল এই তিনিজনৰ ভিতৰত কোন এই সকলো গুণৰ প্ৰকৃত অধিকাৰী সঠিক কৰিব নোৱাৰি দেৱৰ্ষি নাৰ-দকে ইয়াৰ উত্তৰ বিচাৰিলে। এই বিষয়ে মহামুনি ভৃগুৱেই সমি-ধান দিব পাৰিব বুলি দেৱৰ্ষিয়ে পৰামৰ্শ দিয়ে। নিজৰ তপস্যাৰ বলত সিদ্ধিলাভ কৰা সাহসী আৰু শক্তিমান ভৃগুমুনিৰ ভৰিৰ তলুৱাত তৃতীয় নয়ন আছিল যাৰ কাৰণে তেওঁৰ বিশেষ গৰ্ব আছিল। এই কথা নাৰদ মুনিয়ে জানিছিল আৰু তেওঁৰ গৰ্ব খৰ্ব কৰিবলৈ নাৰদে মহামুনি ভৃগুৰ নাম উল্লেখ কৰিছিল। ভৃগুমুনি সাহসী আৰু শক্তিমান আছিল। তেওঁক ঋষি সকলে এই যজ্ঞৰ ফলাফল পোৱাৰ কোন উপযুক্ত ইয়াৰ সমিধান বিচাৰিলে।

ঋষি সকলৰ প্ৰশ্নৰ উত্তৰ দিবলৈ ভৃগুমুনিয়ে আনন্দেৰে সন্মত হ’ল। এই বিশেষ কাহিনীৰ লগতে শ্ৰীশ্ৰীভেক্টাশ্বৰ দেৱতাৰ জন্মৰ বুৰঞ্জী নিহিত হৈ আছে। মুনিসকলৰ অনুৰোধমতে মহামুনি ভৃগুৱে ব্ৰহ্মা, বিষ্ণু, মহেশ্বৰৰ ভিতৰত কোন সৰ্বশ্ৰেষ্ঠ এই কথা পৰীক্ষা কৰিবৰ কাৰণে মৰ্ত্যালোকলৈ যাত্ৰা কৰে। প্ৰথমতে সৃষ্টি কৰ্তা ব্ৰহ্মাক সাক্ষ্য কৰিবলৈ যায়। সেই সময়ত ব্ৰহ্মা জ্ঞানৰ অধিষ্ঠাত্ৰী দেৱী শ্ৰীশ্ৰীসৰস্বতীৰ লগত হংসযানত বহি তেওঁৰ ৰূপত মুগ্ধ হৈ থকাত মুনিৰ আগমনলৈ লক্ষ্যকে নকৰিলে। এই কথাত মুনি

অপমানিত হৈ ব্রহ্মাক ক'লে, “তুমি তোমাৰ সৃষ্টিৰ গৰ্বত ইমান গৰ্বিত যে মই অহালৈ তুমি লক্ষ্য কৰি যথোচিত সন্মান নেদেখুৱালা। তোমাৰ এনে অশোভনীয় আচৰণৰ কাৰণে মই তোমাক অভিশাপ দিছোঁ। পৃথিৱীত তুমি কোনো পূজাৰ ভাগ নেপাবা আৰু তোমাৰ কোনো মন্দিৰ নাথাকিব।” খণ্ডে দুখে ভৃগুমুনি কৈলাশধাম পালেগৈ। সেই সময়ত দেৱাদিদেৱ মহাদেৱ পাৰ্বতীসহ নৃত্যত ইমান মগ্ন হৈ আছিল যে ভৃগুমুনি অহালৈ লক্ষ্যই নকৰিলে। পাৰ্ৱতীয়ে মুনিৰ আগমনৰ বাতৰি জনোৱাত মহাদেৱ বিৰক্ত হৈ হাতত ত্ৰিশূল লৈ মুনিবৰক খেদি অহাত মুনিবৰে আৰু ধৈৰ্য্য ধৰিব নোৱাৰি মহাদেৱক অভিশাপ দিলে যে পৃথিৱীত শিৱজুই তেওঁক অকল “লিঙ্গম” হিচাবে পূজা কৰিব। কৈলাশধাম এৰি এইবাৰ মুনিবৰ বৈকুণ্ঠ-ধামলৈ বাওনা হ'ল। সেই সময়ত বৈকুণ্ঠত শ্ৰীবিষ্ণু শ্ৰীমহা-লক্ষ্মীসহ অনন্ত শয্যাত শয়ন কৰি আছিল। ইয়াতো শ্ৰীবিষ্ণু আৰু শ্ৰীমহালক্ষ্মীয়ে ভৃগুমুনিৰ আগমনলৈ মন নকৰিলে। মুনি ব্ৰহ্ম আৰু মহেশ্বৰৰ ওচৰত অপমানিত হৈ খণ্ডত জ্বলি পকি আছিল। এইবাৰ শ্ৰীবিষ্ণুয়েও তেওঁৰ উপস্থিতিলৈ লক্ষ্য নকৰি তেওঁক অপ-মানিত কৰা বুলি ভাবি ক্ৰোধান্বিত হৈ “তুমিও মই অহা দেখা নোপোৱাৰ দৰে অভিনয় কৰি দেখুৱাইছা” বুলি শ্ৰীমহালক্ষ্মীৰ আবাস স্থান শ্ৰীবিষ্ণুৰ বক্ষস্থলত গোৰ মাৰি দিলে। শ্ৰীবিষ্ণুৱে তৎক্ষণাত শয্যা ত্যাগ কৰি মুনিবৰৰ ভৰিত আগফুলকৈ সাৱটি ধৰি তেখেতৰ ভৰিৰ তলুৱাত থকা তৃতীয় নগ্নন উলিয়াই ল'লে। ভগৱান শ্ৰীবিষ্ণুৱে ভৃগুমুনিলৈ প্ৰশান্ত দৃষ্টিৰে চাই সৰিনয়ে ক'বলৈ ধৰিলে,—“হে মুনিবৰ তোমাৰ আগমনত বৈকুণ্ঠধাম পবিত্ৰ হৈছে। তোমাৰ সুকোমল পদেৰে মোৰ বজ্জ কঠিন বক্ষত আঘাত কৰোতে নিশ্চয় কণ্ট পাইছা”, এই বুলি শ্ৰীবিষ্ণুৱে ক্ষমা প্ৰাৰ্থনা জনাই ভৃগুমুনিৰ চৰণ ধুৱাই সেই পদজল নিজৰ শিৰত ল'লে। আৰু ভৃগুমুনিয়ে শ্ৰীবিষ্ণুৰ আদৰ সন্তোষগত অতি সন্তুষ্ট হৈ শ্ৰীবিষ্ণুক ক্ষমা প্ৰাৰ্থনা জনাই যজ্ঞ-স্থলীলৈ উভতি আহিল। মুনিৰ উপস্থিতিৰ লগে লগে ঋষিসকলে তেওঁৰ চাৰিওফালে উপস্থিত হৈ ভৃগুমুনিৰ অভিজ্ঞতাৰ কথা জানিবলৈ বিচাৰিলে। ভৃগুমুনিয়ে শ্ৰীবিষ্ণুলৈ সেৱা জনাই ক'লে, ধৈৰ্য্য, ক্ষমা, সহিষ্ণুতাবে লক্ষ্মীযুক্ত শ্ৰীবিষ্ণুৱেই সৰ্বশ্ৰেষ্ঠ দেৱ।

গতিকৈ শ্ৰীবিষ্ণুৱেই এই যজ্ঞৰ ফল পাবৰ উপযোগী।

ভৃগুমুনিয়ে প্ৰস্থান কৰাৰ পিচত শ্ৰীবিষ্ণুৱে দেখিলে শ্ৰীলক্ষ্মী-দেৱীৰ মুখ ভাবাক্ৰান্ত হৈ আছে তেওঁৰ আয়তনোচনৰ পৰা পানীৰ টোপাল পৰিবলৈ ধৰিছে আৰু তেওঁ উচুপি উচুপি কান্দিবলৈ ধৰিছে। শ্ৰীবিষ্ণুৱে তেওঁক ধৈৰ্য্য ধৰি শান্ত হ'বলৈ অনুৰোধ কৰিবলৈ ধৰিলে। কিন্তু লক্ষ্মীদেৱী কোনোমতেই শান্ত নহয়, তেওঁ শ্ৰীবিষ্ণুক কবলৈ ধৰিলে—তোমাৰ হৃদয়ত মোৰ যি স্থান সেই স্থানত মুনিয়ে ভৰিৰে আঘাত কৰোতেও তুমি কেনেই সহ্য কৰি মনে মনে থাকি মোক অপমানিত কৰিলা মই আৰু এখন্তেকো তোমাৰ ওচৰত থাকিব নোৱাৰোঁ। মই এতিয়াই কোলহাপুৰলৈ যাওঁগৈ আশা কৰোঁ তুমি মোৰ প্ৰতিবন্ধক নহবা। শ্ৰীবিষ্ণুৱে বিশেষভাবে অনুৰোধ কৰিও তেওঁক শান্ত কৰি কোলহাপুৰলৈ যোৱাতো নিষেধ কৰিব নোৱাৰিলে।

শ্ৰীলক্ষ্মীদেৱী ভুলোকলৈ অহাৰ পিচত শ্ৰীবিষ্ণুৱে অতি চিন্তিত হৈ বেজাৰ মনেৰে লক্ষ্মী বুলি তেওঁক বিচাৰি পৃথিৱীলৈ আহিল। সেই সময়ত হিৰণ্যাক্ষ নামে এজন দৈত্য আছিল। তেওঁ তপস্যাবনত বলীয়ান হৈ দেৱতাসকলৰ ওপৰত অত্যাচাৰ কৰিছিল। দেৱতাসকলে তেওঁক বধ কৰিব পৰা নাছিল। দেৱতা সকলৰ যাতে কোনো অস্তিত্ব নাথাকে তাৰ কাৰণে হিৰণ্যাক্ষই পৃথিৱীখন সাগৰৰ তলত বুৰাই লৈছিল। এনে বিপদৰ সন্মুখীন হৈ দেৱতা-সকল আৰু ঋষিসকল একে লগ হৈ দৈত্যৰ অত্যাচাৰৰ পৰা পৰিগ্ৰন পাবলৈ শ্ৰীমহাবিষ্ণুক দৰ্শন কৰি হিৰণ্যাক্ষই দেৱতাসকলৰ ওপৰত কৰা অত্যাচাৰৰ কথা জনায় আৰু ইয়াৰ পৰা উদ্ধাৰ পাবলৈ প্ৰাৰ্থনা জনায়।

দেৱতাসকলৰ লাজনাৰ কথা শুনি শ্ৰীমহাবিষ্ণুৱে বৰাহৰূপ ধৰি দেৱতা সকলক দুখৰ পৰা পৰিত্ৰাণ কৰিবলৈ পাতাললৈ প্ৰবেশ কৰি, হিৰণ্যাক্ষৰ লগত যুদ্ধ কৰি তেওঁক বধ কৰি পৃথিৱী উদ্ধাৰ কৰে। বৰাহৰূপী ভগৱানৰ কৃপা লাভ কৰি দেৱতাসকলে আকাশৰ পৰা পুষ্পবৃষ্টি কৰিবলৈ ধৰে। বৰাহৰূপী ভগৱান পৃথিৱীৰ সৈতে শ্বেতাচালা নামৰ ঠাইত থাকিবলৈ লোৱাত ‘বৰাহ ক্ষেত্ৰ’ নামে এই ঠাই জনাজাত হ'ল।

কণিযুগৰ আৰম্ভণীতে হিৰণ্যাক্ষ বধ কৰাৰ পিচত শ্ৰীবিষ্ণুৱে

লক্ষ্মীদেৱীক বিচাৰি নেপাই ভেক্টেটাদ্ৰী নামৰ পাহাৰত স্বামী পুষ্কৰণী নামৰ ধুনীয়া পুখুৰীৰ দক্ষিণ ফাললৈ থকা তেতেনী গছৰ তলত এটা উইহাঁফলু দেখি তাতে নিৰাপদে নিগাজীকৈ লুকাই থাকিবলৈ ল'লে। ব্ৰহ্মা আৰু মহেশ্বৰে এই কথা জানিব পাৰি শ্ৰীবিষ্ণুৰ কাৰণে চিন্তিত হ'ল আৰু তেওঁক আহাৰৰ যোগান ধৰিবলৈ ঠিক কৰিলে। শ্ৰীবিষ্ণুৰ বিষয়ে শ্ৰীলক্ষ্মীদেৱীক সকলো কথা জনালে আৰু লক্ষ্মীদেৱীক গৰখীয়ানীৰ ছদ্মবেশ ল'বলৈ কৈ ব্ৰহ্মা আৰু মহেশ্বৰে গাই আৰু দামুৰিৰ বেশ ধৰিলে।

গৰু বখীয়নীৰ ৰূপত শ্ৰীলক্ষ্মীদেৱীয়ে গাই আৰু দামুৰি লৈ চোলাৰজা চন্দ্ৰগিৰিৰ ওচৰলৈ গ'ল। ৰজাই ধুনীয়া স্বাস্থ্যবান গাই দামুৰি দেখি গৰু বখীয়ানীয়ে বিচৰামতে উচিত মূল্য দি গাই দামুৰি কিনি ল'লে। উইহাঁফলুৰ ওপৰত থকা ফুটাৰে গৰুজনীয়ে সদায় শ্ৰীবিষ্ণুক গাখীৰ দিবলৈ ধৰে। শ্ৰীবিষ্ণুৰে নিয়মমতে সুস্বাদু গাখীৰ খাবলৈ পাই ব্ৰহ্মাৰ প্ৰতি প্ৰসন্ন হ'ল।

গৰুজনী কিনি ল'লে যদিও গুৱালে বহুত চেষ্টা কৰিও গৰু জনীৰ পৰা এফোটাও গাখীৰ উলিয়াব নোৱাৰিলে। গাখীৰ পাবলৈ গৰুজনীক বহুতো চিকিৎসা কৰা স্বত্বেও সফল নহ'ল। ৰাণীয়ে গুৱালেই গাখীৰ চুৰ কৰি বেচিছে বুলি সন্দেহ কৰি ভৱিষ্যতে এনে নকৰিবলৈ সতৰ্ক কৰি দিলে। এই কথাত গুৱালে ভয় খাই সকলো সময়তে গৰুজনীত চকু ৰাখিবলৈ ধৰে। গৰু চৰাবলৈ যাওঁতে এঠাইত গৰুজনী জাকৰ পৰা আঁতৰি আনফালে যোৱাত গুৱালে মনে মনে গৰুজনীৰ পিচ ল'লে। গৰুজনী লাহে লাহে এটা উইহাঁফলুৰ ওপৰত থকা ফুটাৰে শ্ৰীনিবাসক গাখীৰ দিলেগৈ। গুৱালে মনে মনে এই সকলো ঘটনা দেখি গৰুজনীয়ে বিশ্বাসঘাতকতা কৰা কাৰণে খং উঠি হাতত থকা কুঠাৰেৰে গৰুজনীৰ মূৰত মাৰ মাৰি দিলে। গৰুজনীক ৰক্ষা কৰিবলৈ ভগৱান শ্ৰীনিবাসে উইহাঁফলুৰ পৰা তেওঁৰ মূৰ উলিয়াই নিজেই এই আঘাত মূৰ পাতি গোৱাত সেই ঠাইৰ পৰা তেজ ওলাবলৈ ধৰে। ভগৱানৰ মূৰৰ তেজ গৰুজনীৰ গোটেই গাত বিয়পি পৰা দেখি গুৱালজনে ভয় খাই অজান হৈ পৰি যায়। তেজেৰে ৰাঙলী হৈ গৰুজনী ৰাজপ্ৰসাদলৈ উভতি গ'ল। চোলা ৰজাই গাত তেজ আৰু দুই চকুৱেদি দুধাৰী চকুপানী বৈ থকা গৰুজনী

দেখি আচৰিত হ'ল। আৰু ইয়াৰ কাৰণ জানিবলৈ উৎসুক হৈ গৰুজনীৰ লগে লগে গৈ উইহাঁফলুৰ ওচৰত গুৱালজন অজান হৈ পৰি থকা দেখি ৰজাই বৰ ভয় খালে। শ্ৰীমহাবিষ্ণু ৰজাৰ আগতে অবিভাৰ হৈ ক'লে, “তোমাৰ ভৃত্যই দোষ কৰিছে, ভৃত্যৰ ভুলৰ কাৰণে গৃহস্থই দোষত পৰে। সেই কাৰণে ৰজা হৈয়ো তুমি এই অৰণ্যত দৈত্য হৈ ঘূৰি ফুৰিবা” এই কথা শুনি চোলাৰজাই কাকুতি মিনতি কৰি ইয়াৰ পৰা উদ্ধাৰ পাবলৈ প্ৰাৰ্থনা জনালে। মহা বিষ্ণুৱে কৃপা কৰি ক'লে “মোৰ অভিগাপ অথমে নেযায়। অন্ধ ৰজাৰ কন্যা পদ্মাৱতীৰ লগত মোৰ বিয়া দেখিলেই তুমি এই শাপৰ পৰা মুক্তি লাভ কৰিবা।” গুৱালজনাৰ প্ৰাৰ্থনাত সন্তুষ্ট হৈয়ো পদ্মাৱতীৰ লগত বিষ্ণুৰ বিবাহ দেখিলেই শাপমুক্ত হ'বলৈ বৰ দিলে।

শ্ৰীনিবাসৰ মূৰৰ ঘা শুকাবলৈ দেৱগুৰু বৃহস্পতিয়ে বনৌষধি ব্যৱহাৰ কৰিবলৈ ক'লে। এই বনৌষধি অৰণ্যতহে বিচাৰি পোৱা যায়। শ্ৰীনিবাসে এই ঔষধ থকা আশ্ৰম এখন বিচাৰি পালে। তেওঁ আশ্ৰমত প্ৰবেশ কৰি আশ্ৰম পালিকা ভাকুলাদেৱীক তেওঁৰ আগমনৰ কাৰণ জনালে। ভাকুলাদেৱীয়ে শ্ৰীনিবাসৰ মূৰৰ আঘাত পোৱা ঠাইত অতি যত্নেৰে বনৌষধি দি আৰোগ্য কৰি তুলিলে আৰু মাতৃস্নেহেৰে শ্ৰীনিবাসক আশ্ৰয় দিলে।

অন্ধ ৰজাৰ কোনো সন্তান সন্ততি নথকাত মনত বৰ দুখ আছিল। মহামুনি শুকদেৱতাক মাতি তেওঁৰ মনৰ দুখৰ কথা জনোৱাত মুনিয়ে তেওঁক পুত্ৰ কামনাৰ্থে এটি যজ্ঞ কৰিবলৈ উপদেশ দিয়ে। শুক মুনিৰ উপদেশ মতে অন্ধৰাজে যজ্ঞৰ কাৰণে মাটি চহাবলৈ লওঁতেই বাকচ এটাৰ ভিতৰত সহস্ৰ পদ্ম পত্ৰৰ মাজত এটি দিব্য জ্যোতি সম্পন্ন কন্যা দেখিবলৈ পায়।

কন্যা সন্তানটিক পাই ৰজা অতি আনন্দিত হৈ ৰাণী ধৰণী দেৱীৰ হাতত সন্তানটি তুলি দিলে। পদ্মপত্ৰৰ মাজত পোৱা কাৰণে কন্যাটিৰ নাম পদ্মাৱতী ৰাখিলে।

বয়সৰ লগে লগে ৰাজনন্দিনী পদ্মাৱতী ৰূপে গুণে চন্দ্ৰকলাৰ দৰে বাঢ়িবলৈ ধৰিলে। লাহে লাহে বিবাহৰ উপযুক্ত সময় পালেহি। এনে সময়ত এদিন পদ্মাৱতী সহচৰী সৰুৰ লগত নন্দন বনলৈ

ফুৰিবলৈ যাওঁতে দেৱসি নাৰদৰ দৰ্শন পায়। দেৱসিয়ে পদ্মা-
ৱতীৰ হাত চাই তেওঁৰ শ্ৰীনিবাসৰ (নাৰায়ণ) লগত বিবাহ হ'ব
বুলি ভৱিষ্যতবাণী কৰে।

পদ্মাৱতী সহচৰী সকলৰ লগত প্ৰায়েই নন্দন বনলৈ ফুৰিবলৈ
যায়। এদিন এটা ডাঙৰ হাতী অৰণ্যৰ মাজতে দৌৰি যাওঁতে
সহচৰী সকলৰ সৈতে পদ্মাৱতীৰ সন্মুখত হাতীটো ভেটাভেটি
হোৱাত পদ্মাৱতীয়ে বৰ ভয় খাইছিল। এনে সময়তে শ্ৰীনিবাস
ঘোঁৰাত উঠি চিকাবলৈ আহোতে সেই ঠাইত উপস্থিত হয়। শ্ৰীনিবাসে
হাতীটোক আঁতৰি যাবলৈ কোৱাত সেৱা জনাই হাতীটো আঁতৰি
যায়। শ্ৰীনিবাসে পদ্মাৱতীৰ ৰূপ গুণত মুগ্ধ হৈ তেওঁক বিয়া
কৰাবলৈ সংকল্প কৰে। সহচৰী সকলে শ্ৰীনিবাসৰ সাহসৰ প্ৰশংসা
কৰে। শ্ৰীনিবাস ওচৰলৈ আহি পদ্মাৱতীৰ পৰিচয় সোধে আৰু
তেওঁক বিয়া কৰাব বুলি জনায়। এই কথাত সহচৰীসকল
ক্ৰোধিত হৈ শ্ৰীনিবাসলৈ শিল দলিয়াব ধৰাত তেওঁৰ ঘোৰাটোৱে
আঘাত পাই বাগৰি পৰে। শ্ৰীনিবাস তাৰ পৰা পলাই যায়। এই
ঘটনা দেখি পদ্মাৱতী অজান হৈ পৰি যায়।

নন্দনবনৰ পৰা ওলাই আহি শ্ৰীনিবাস ভাকুলাদেৱীৰ পঁজাত
প্ৰবেশ কৰে। তেওঁক অপৰূপ ৰূপৱতী পদ্মাৱতীৰ চিন্তাই বিহ্বল
কৰি তুলিলে। পদ্মাৱতীৰ বিবহত তেওঁ খাবলৈ শুবলৈ এৰি দিছিল
আৰু এই সকলো কথা ভাকুলাদেৱীক জনাইছিল।

শ্ৰীনিবাসে ভাকুলাদেৱীক এই কথা কৈছিল যে ত্ৰেতা যুগত
যেতিয়া শ্ৰীৰামচন্দ্ৰ হৈ জন্ম গ্ৰহণ কৰিছিলোঁ সেই সময়ত এজন
ঋষিৰ বেদৱতী নামে পৰম ৰূপৱতী কন্যা আছিল। মুনিয়ে
শ্ৰীনাৰায়ণলৈ তেওঁক বিয়া দিবলৈ সংকল্প কৰিছিল। বেদৱতীও
নাৰায়ণক স্বামীৰূপে পাবলৈ বাঞ্ছা কৰি ভগৱানক প্ৰাৰ্থনা জনায়।

সেই সময়ত লংকেশ্বৰ ৰাৱণে এদিন মুনীৰ আতিথ্য গ্ৰহণ
কৰে। বেদৱতীৰ ৰূপ গুণত আৰু তেওঁৰ অতিথি শুশ্ৰূষাত সন্তুষ্ট
হৈ ৰাৱণে তেওঁক বিয়া কৰাবলৈ প্ৰস্তাৱ দিয়ে। বেদৱতীয়ে
শ্ৰীনাৰায়ণৰ বাহিৰে কাৰো স্বামীৰূপে বৰণ নকৰো বুলি কোৱাত
ৰাৱণে তেওঁৰ চুঙিত থাপ মাৰি ধৰি বিয়া কৰাবলৈ বাধ্য কৰাব
খুজিছিল। বেদৱতীয়ে চুঙিৰ যি অংশত ৰাৱণে স্পৰ্শ কৰিছিল

সেই অংশতে চুঙিখিনি কাটি পেলালে।

“নাৰীয়েই ৰাৱণ ধ্বংসৰ কাৰণ হ'ব” বুলি অভিশাপ দি
বেদৱতীয়ে অগ্নিত প্ৰবেশ কৰে। অগ্নিদেৱতাই দয়াপৰবস হৈ
বেদৱতীক ৰক্ষা কৰি তেওঁৰ ঘৰত আশ্ৰয় দিয়ে।

ৰাৱণে যেতিয়া সীতাক হৰণ কৰি লৈ গৈছিল তেতিয়া অগ্নি
দেৱতাই সীতাৰ ছদ্মবেশত বেদৱতীকহে ৰাৱণৰ লগত পঠাইছিল।
অগ্নিৰ পত্নী স্বাহাদেৱীক সীতাৰ যত্নৰ ভাৱ অৰ্পণ কৰিছিল।

অগ্নিদেৱতাই শ্ৰীৰামচন্দ্ৰৰ সন্মুখত সীতাদেৱী আৰু বেদৱতী
দুয়ো গৰাকীকো আনি উপস্থিত কৰিলে। ৰূপে গুণে দুয়ো গৰাকীৰ
মাজত কোনো পাৰ্থক্য নাছিল। কোন গৰাকীকো প্ৰকৃত সীতা
অগ্নি দেৱতাই পৰিচয় কৰাই দিয়ে, আৰু সীতা বেদৱতীৰ বিষয়ে
সকলো কথা শ্ৰীৰামচন্দ্ৰৰ আগত বৰ্ণনা কৰে। বেদৱতীয়ে সীতা
হৈ কেনেকৈ সকলো কষ্ট সহ্য কৰি শ্ৰীৰামচন্দ্ৰক স্বামীৰূপে পাবলৈ
সাধনা কৰিছে এই কথা জানি শ্ৰীৰামচন্দ্ৰই বেদৱতীৰ ওচৰত ক্ষমা
খুজি কলে যে তেওঁ ৰাম অৱতাবত এক পত্নী ব্ৰত গ্ৰহণ কৰা
কাৰণে কলিযুগতহে বেদৱতীক বিয়া কৰাব। সেই বেদৱতীয়েই
নন্দনবনত দেখি অহা পদ্মাৱতী হৈ জন্ম গ্ৰহণ কৰিছে।

ভাকুলাদেৱীয়ে সকলোকথা জানিব পাৰি অক্ষৰাজ আৰু ৰাণী
ধৰণীদেৱীক সাক্ষাত কৰি শ্ৰীনিবাসৰ লগত ৰাজকুমাৰী পদ্মাৱতীৰ
বিয়াৰ প্ৰস্তাৱ দিয়ে।

অক্ষৰাজে দেৱগুৰু ব্ৰহ্মস্পতি আৰু মহামুনি শুক্ল মাতি
এই বিষয়ে পৰামৰ্শ কৰে। ব্ৰহ্মস্পতি আৰু শুক্লমুনিয়ে এইটো উত্তম
প্ৰস্তাৱ বুলি গ্ৰহণ কৰিবলৈ কয় আৰু শুভদিন শুভাগ্ন চাই দিয়ে।
অক্ষৰাজে এই প্ৰস্তাৱত আনন্দিত হৈ শুক্লমুনীৰ যোগে শ্ৰীনিবাসলৈ
বিবাহৰ প্ৰস্তাৱ গ্ৰহণ কৰি নিমন্ত্ৰণ জনালে। অক্ষৰাজৰ পৰা বিয়াৰ
সন্মতি জনাই দিয়া নিমন্ত্ৰণ পাই শ্ৰীনিবাস অতি আনন্দিত হ'ল।
লগে লগে তেওঁৰ মৰমৰ মহালক্ষ্মীদেৱীলৈ মনত পৰিল। শ্ৰীনিবাসে
ব্ৰহ্মাক কলে যে লক্ষ্মী অবিহনে মই বিয়া পাতিলে সুখী হ'ব
নোৱাৰিম আৰু তোমাকো কোনো সুখী নোহোৱা। এই কথা শুনি
ব্ৰহ্মাই সূৰ্য্যদেৱতাক কোণহাপুৰৰ পৰা মহালক্ষ্মীক আনিবলৈ আদেশ
দিলে। লক্ষ্মীদেৱী সূৰ্য্যদেৱতাৰ সৈতে আহি শ্ৰীনিবাসৰ বিয়াৰ শুভ

কামত যোগ দিহেহি ।

এই সকলোখিনি হোৱাৰ পিচত বিয়াৰ খবৰ পাতিব কাৰণে শ্ৰীনিবাস চিন্তাত পৰিল । ব্ৰহ্মা, মহেশ্বৰে কুবেৰৰ পৰা ধন ধাবলৈ লৈ বিয়া পাতিবলৈ পৰামৰ্শ দিয়ে । ব্ৰহ্মা, মহেশ্বৰ আৰু অশ্বথ বৃক্ষক সাক্ষী ৰাখি লিখা পঢ়ালে কুবেৰে শ্ৰীবিষ্ণুক বিবাহৰ কাৰণে প্ৰয়োজনীয় ধন-সোণ সূত লৈ ধাবলৈ দিয়ে । ব্ৰহ্মা, মহেশ্বৰ, লক্ষ্মীদেৱী, ভাকুনা-দেৱী, দেৱতা, গন্ধৰ্বসকল, ঋষি-মুনি, বজাপ্ৰজাসকলৰ উপস্থিতিত নাৰায়ণ পুৰত বৃহস্পতি আৰু শুকমুনিৰ পৌৰোহিত্যত শ্ৰীনিবাস আৰু পদ্মা-ৱতীৰ শুভবিবাহ সম্পন্ন হয় । এই বিবাহত সকলো আনন্দিত হয় । শ্ৰীলক্ষ্মীদেৱী বিয়াৰ পিচতেই কোণাহাপুৰলৈ উভতি যায়গৈ । অক্ষ-বাজৰ মৃত্যুৰ পিচত তেওঁৰ ভাতৃ ঠাণ্ডামান আৰু পুত্ৰ বাসুধনৰ মাজত যুদ্ধ হয় । দুইজনকে যুদ্ধৰ পৰা বিৰত কৰিবলৈ শ্ৰীনিবাস যুদ্ধক্ষেত্ৰলৈ যায় আৰু ঠাণ্ডামানৰ হাতত ধেনু শবৰ আঘাত পায় । এই ঘটনাত সকলো চিন্তাত পৰে । শ্ৰীনিবাসে দুয়োজনৰ মাজত সম-ভাৱে ৰাজ্য ভাগ কৰি দিয়ে । শ্ৰীনিবাস উইহাঁফলুত সোমাই থকা ঠাই শেষাচালাত বজা ঠাণ্ডামানাই সোণৰ পাতৰে মেৰিয়াই “আনন্দ নিলয়” মন্দিৰ নিৰ্মাণ কৰি দিয়ে । শ্ৰীনিবাস আৰু পদ্মাৱতী ইয়াৰ অন্তঃপুৰত বাস কৰিবলৈ লয় । ব্ৰহ্মাই ভক্ত সকলক বক্ষা কৰিবৰ কাৰণে কটিয়ুগৰ শেষলৈকে শ্ৰীমহাবিষ্ণুক শেষাচালাত থাকিবলৈ প্ৰাৰ্থনা জনায় । জীৱৰ কল্যাণৰ কাৰণে মহাবিষ্ণুৱেও ব্ৰহ্মাৰ অনু-বোধ বক্ষা কৰে । শ্ৰীমহাবিষ্ণুৱে কুবেৰৰ পৰা কেনেকৈ ঋণমুক্ত হয়—চিন্তাত পৰে আৰু শ্ৰীমহালক্ষ্মীৰ কাৰণেও তেওঁ দুৰ্ভাৱনাত পৰে । পদ্মাৱতীয়ে মহালক্ষ্মীক আনিবলৈ পৰামৰ্শ দিয়ে । মহা-বিষ্ণু গড়ুঙ বাহনত উঠি কোণাহাপুৰলৈ গৈ লক্ষ্মী দেৱীক বিচাৰি নেপাই নিৰাশ হৈ উভতি আহে ।

শ্ৰীনিবাসে বায়ুদেৱতাক দেৱলোকৰ পৰা সহস্ৰ পদ্ম পত্ৰৰ কমণ আনিবলৈ দিয়ে । বায়ু দেৱতাই দেৱলোকৰ পৰা সহস্ৰ পদ্ম-পত্ৰৰ ফুল আনি দিয়াত শ্ৰীনিবাসে পদ্ম সৰোবৰত এই ফুল লৈ পাবত বহি লক্ষ্মীদেৱীৰ প্ৰতি বৰা অনায়াৰ বাবে পাপৰ প্ৰাৰম্ভিত কৰিবলৈ কঠোৰ উপস্যা কৰে ।

শ্ৰীনিবাসৰ প্ৰাৰ্থনাত শ্ৰীলক্ষ্মীদেৱী সহস্ৰ পদ্মপত্ৰৰ মাজত

আবিৰ্ভূতা হয় । ভৃগুমুনিৰে লক্ষ্মীদেৱীক তেওঁৰ অপৰাধৰ বাবে ক্ষমা প্ৰাৰ্থনা জনোৱাত লক্ষ্মীদেৱী শান্ত হৈ শ্ৰীনিবাসক প্ৰদক্ষিণ কৰে আৰু মহাবিষ্ণু সহ আনন্দ নিলয়ত প্ৰবেশ কৰে । কাৰ্তিক পঞ্চ-মীৰ দিনা পদুম ফুলৰ মাজত লক্ষ্মীদেৱী আবিৰ্ভূতা হোৱা কাৰণে কাৰ্তিক পঞ্চমীৰ উৎসৱ ইয়াত মহা সমাৰোহেৰে পালন কৰে । মহাবিষ্ণুৱে লক্ষ্মীদেৱীক কলে “তুমি ইয়াত নিগাজিকৈ বাস কৰি ভক্তসকলক ধন-সোণ, স্বাস্থ্য দান কৰা তেওঁলোকে সেই ধন-সোণৰ পৰা মোক কিছু ধন দিলে বৰ্ণিয়ুগৰ শেষলৈকে মই কুবেৰক সূত দিব পাৰিম” লক্ষ্মীদেৱী এই কথাত মান্তি হৈ ভক্ত সকলক ধন-সোণ দান কৰে আৰু পাপী, তাপী, সন্তাপী মানুহক পাপমুক্ত কৰে ।

ভক্তসকলে শ্ৰীশ্ৰীভেক্টোশ্বৰ মহাপ্ৰভুৰ পদ্ম সমপদ যুগলত ধন-সোণ দি তেওঁৰ কৰুণা ভিক্ষা কৰে । এই ধন-সোণেৰে ভেক্টোশ্বৰে প্ৰত্যেক বছৰত এবাৰকৈ কুবেৰক সূত দি দক্ষিণায়ণ পূণ্যকলা পালন কৰে । এই উৎসৱৰ নাম ‘অনিভাৰা আস্থানা’ । প্ৰত্যেক বছৰ তিব্বতমাল্লাই মন্দিৰত এই উৎসৱ পালন কৰা হয় ।

শ্ৰীভেক্টোশ্বৰৰ আন এটি নাম শ্ৰীনিবাস । এইজনা বিগ্ৰহৰ অপাৰ মহিমাৰ কথা বহুত দিনৰ পৰাই শুনি দৰ্শন কৰিবলৈ অতি-লাস হৈ আছিল । দাক্ষিণাত্য ভ্ৰমণ কৰোতে তাৰ প্ৰধান মন্দিৰ কেইটামানো দৰ্শন কৰি আজি শ্ৰীভেক্টোশ্বৰ প্ৰভুৰ দৰ্শনৰ অতি-লাষেৰে ৰাওনা হওঁহক । তিব্বতমাল্লাই পাহাৰলৈ উঠা পথৰ দুয়ো দাঁতিলৈ সুন্দৰ দৃশ্য দেখা যায় । তীৰ্থ যাত্ৰী সকলে পদযাত্ৰা কৰি যোৱাৰ চমুপথ দেখি গৈছিলো । প্ৰধান পথৰ যি ঠাইৰে এই যাত্ৰীসকল পাৰ হোৱাৰ পথ থাকে তাৰ আগৰ পৰাই গাড়ী সাৱধানে চলাবলৈ নিৰ্দেশ দিয়া আছে যাতে পথশ্ৰান্ত যাত্ৰীসকলে পথ অতিক্ৰম কৰাৰ অসুবিধা নেপায় । আমি আমাৰ গন্তব্যস্থান পাওঁতে সন্ধিয়া হৈছিল । গোটেই পৰ্বত মালাৰ, আলি পদুনি আৰু অতিথিশালা ভাঙলৈ পোৱা ঘৰ দুৱাৰ বৈদ্যুতিক আলোকৰে আলোকময় হৈ আছিল ।

আমি গৈ গাড়ী ৰখোৱাৰ লগে লগে এই দৃশ্য চকুত পৰে । লগে লগে শ্ৰৱেন্দ্ৰীয় সজাগ হৈ উঠে । শ্ৰীশ্ৰীভেক্টোশ্বৰ মন্দিৰত ‘মাইকৰ’ যোগে সন্ধিয়াৰ আৰতি প্ৰাৰ্থনা ও বেদ উপনিষদৰ ধ্বনিৰে গোটেই পৰ্বত কন্দৰ মুখৰিত হৈ আছিল । সেই পৰম

পবিত্ৰ স্থানত উপস্থিত হোৱাৰ লগে লগে নিজৰ শৰীৰ মনলৈ সাত্ত্বিক ভাৱ আহে। পৰম শান্তিত দেহ মন জুৰ পৰি যায়। ইয়াৰ প্ৰতিটো ধূলিকণা যেন পবিত্ৰ, এই পবিত্ৰ স্থানত নিজৰ উপস্থিতি উপলব্ধি কৰি নিজেও পবিত্ৰ হোৱা যেন ভাৱ মনলৈ আহিছিল। আমি ভাড়াটিয়া ঘৰ এটা লৈ তাতে বস্তু বাৰী থৈ প্ৰথমে মন্দিৰ দৰ্শনৰ বিষয়ে জানিবলৈ মন্দিৰলৈ গ'লোহঁক। কি বিৰাট মন্দিৰ! কি সুশৃঙ্খলিত ভাৱে ইয়াৰ পৰিচালনাৰ কাম হৈ আছে নেদেখিলে বিশ্বাস কৰিব পৰা নেযায়। বাতিৰ দৰ্শনৰ কাৰণে শাৰী পাতি কমেও আধা মাইল জুৰি দৰ্শনাৰ্থী সকল থকা চকুত পৰিছিল।

দাক্ষিণাত্যৰ সকলো মন্দিৰতে টিকট কাৰ্টি শৃঙ্খলিতভাৱে মন্দিৰ দৰ্শন কৰাৰ ব্যৱস্থা আছে। আমি মন্দিৰৰ অফিচত সোমাই পৰিচালনা কমিটিৰ পৰা সকলো খবৰ বাতৰি লৈ তিনিটা দৰ্শনৰ আৰু পিচদিনালৈ শ্ৰীভৈষ্ণৱেশ্বৰ চৰণত ভোগ আগবঢ়াই তাৰ কাৰণে কমিটিয়ে জনোৱা মতে সেই মূল্যৰ টিকট লৈ উভতি আহো। জানুৱাৰী মাহ যদিও অসমৰ দৰে ইয়াত শীত নপৰে। আমি মূৰ গা তিয়াই গা-পা ধুই বাতি এঘাৰমান বজাত ভগৱানৰ প্ৰথম দৰ্শন পাবলৈ মন্দিৰ প্ৰাঙ্গন পাওঁগৈহঁক। তেতিয়া তাত আমাৰ দৰে শ শ যাত্ৰী বাতিৰ দৰ্শনৰ কাৰণে অপেক্ষা কৰি আছিল। বাতি এঘাৰ বজাৰ লগে লগে মন্দিৰৰ ভিতৰলৈ যাব পৰা প্ৰবেশ দ্বাৰত এজন পুৰোহিত ঠিয় হৈ যি সকলৰ এই দৰ্শনত নাম আছে, সেই সকলৰ নাম আৰু গোৱা কৈ যোৱা মতে যাত্ৰীসকল মন্দিৰৰ ভিতৰলৈ প্ৰবেশ কৰে। এইদৰে সোমাই যাত্ৰীসকলৰ লগে লগে গৈ আমাৰ পৰম বাঞ্ছিত, পৰম আকাঙ্ক্ষিত দেৱতা, শ্ৰীশ্ৰীভৈষ্ণৱেশ্বৰ দৰ্শন পাওঁগৈহঁক। বহুমুখ্যৰান হীৰা-মণি-মাণিক্য খচিত এইজনা ভগৱন্তৰ দৰ্শন লাভি নয়ন মন সাৰ্থক হোৱা যেন লাগিছিল। ভগৱানৰ আখি যুগল বন্ধ কৰি থোৱা আছে। 'নীলাম' নামৰ মহা মুখ্যৰান তেজস্বী পাথৰৰ এই আখি পল্লৱ খুলি নোথোৱাৰ নিগূঢ় বহস্য একো নুবুজিলোঁ। বাতিৰ এই দৰ্শনক একান্ত শয়নম্ বুলি কয়। বাতিৰ দৰ্শনৰ পিচত মনৰ আনন্দ আৰু উৎকণ্ঠাত গোটেই নিশা আমি উজাগৰে কটালোঁহঁক। অতি প্ৰত্যুষতে

গা-পা ধুই পুনৰ মন্দিৰ পালোঁগৈহঁক। ইয়াত অসংখ্য যাত্ৰীয়ে 'মন্ত্ৰক মুণ্ডন' (চুনি খুৰাই পেলোৱা) কৰি ভগৱানক দৰ্শন কৰে। বিজ্ঞানসন্মতভাৱে ইয়াত মন্ত্ৰক মুণ্ডন কৰাৰ আৰু স্নান কৰাৰ বাবে গৰমপানী, তাৰেণ, চাবোন ইত্যাদিৰ ব্যৱস্থা আছে। মন্দিৰত প্ৰবেশ কৰিয়েই সমুখত থকা মূৰ্তিৰ চৰণত অৰ্চনা দিয়া হয়। মন্দিৰৰ এদাঁতিলৈ 'কল্যাণমণ্ডপম্' আছে। ইয়াত প্ৰত্যেক শুক্ল-বাৰে অসংখ্য বৰ কন্যাৰ শুভবিবাহৰ কাম সমাধা কৰা হয়। দক্ষিণৰ লোক সকলে ইয়াত বিবাহ আৰু সন্তানৰ প্ৰথম 'মন্ত্ৰক মুণ্ডন' কৰিব পৰাটো ভাগ্যৰ কথা বুলি ভাবি সুদূৰত থাকিলেও এই কাম সমাধা কৰিবলৈ অসংখ্য লোকৰ সমাগম হয়।

আমি মহাস্নান পূজা আৰতি দৰ্শনৰ মানসেৰে আগদিনাৰ দৰেই মন্দিৰৰ ভিতৰলৈ প্ৰবেশ কৰোঁহঁক। এটা দৰ্শনৰ কাৰণে টিকট লৈ থকা পুণ্যাৰ্থী সকলোৱেই সমভাৱে ভগৱানৰ দৰ্শন পায়, ইয়াৰ পৰা কোনো যাত্ৰী বঞ্চিত হৈ আহিব লগীয়া নহয়। শ্ৰীশ্ৰীভৈষ্ণৱেশ্বৰ ভগৱানৰ বাওঁফাললৈ এজন পুৰোহিতে এটি মুকুট লৈ যাত্ৰী সকলৰ মূৰত লগাই ভগৱানৰ আশীৰ্বাদ দিয়ে। ভগৱানৰ বিগ্ৰহৰ সোঁফাললৈ থকা পুৰোহিত জনে সকলো যাত্ৰীকে চৰণামৃত দিয়ে। পুৰোহিতে আমাৰ সৰু দলটিৰ পৰিচয় সুধিছিল। আনটো দৰ্শনৰ কাৰণে টিকট কৰা সকলক মহাস্নান আৰু পূজা চাবলৈ অপেক্ষা কৰিবলৈ থকা নিৰ্দিষ্ট ঠাইত বহিবলৈ কৈছিল। অসংখ্যাত পুণ্যাৰ্থী সেইদৰে বহি আছিল।

মহাস্নান আৰু পূজাৰ সময়ত নাগেশ্বৰমত ভগৱান পূজাৰ সুবৰ মুৰ্ছনাৰে, আৰতি প্ৰাৰ্থনা আৰু বেদৰ স্তুতিৰে, কৰপূৰ, ধূপ-ধূনাৰ সৌৰভেৰে বৈকুণ্ঠ পুৰী যেন লাগিছিল। মানুহৰ মন প্ৰাণ কিবা এক অজানিত, কিবা এক পৰম পোৱাৰ পূৰ্বকত, স্বৰ্গীয় ভাৱত আপ্লুত হৈ অনন্ত লোকৰ ফালে ধাবিত হৈছিল যেন লাগিছিল। শ্ৰীশ্ৰীভৈষ্ণৱেশ্বৰ চৰণত ফুল, নৈবেদ্য, টকা পইচা একো দিয়াৰ ব্যৱস্থা নাই। মন্দিৰ দৰ্শন কৰি ওলাই অহা বাটত এটা ডাঙৰ বাকচ কাপোৰেৰে মেৰিয়াই মানুহে হাত মেৰিলে পোৱাকৈ থোৱা আছে। যাত্ৰীসকলে নিজৰ ইচ্ছামতে টকা পইচা ধন-সোণ ইয়াত দান দিয়ে। কেইবা গৰাকী দৰ্শনাৰ্থী সাধক মহিলাই 'মন্ত্ৰক মুণ্ডন'

কৰা আৰু সালংকৃত হৈ মন্দিৰ দৰ্শন কৰি সকলো অলঙ্কাৰ দান দি উভতি অহা দেখিছিলোঁ। মন্দিৰৰ পৰা ওলাই শ্ৰীশ্ৰীভেঙ্কেটাস্থৰে শ্ৰীলক্ষ্মীদেৱী আৰু শ্ৰীপদ্মাবতীসহ অৱস্থান কৰা এই স্বৰ্ণমন্দিৰ 'আনন্দ নিঃস' প্ৰদক্ষিণ কৰোঁতে কেইবাজনো ভক্তক ভগৱানৰ স্তুতি প্ৰাৰ্থনা কৰি মন্দিৰৰ চাৰিওফালে কেইবাবাৰো মাটিত বাগৰি বাগৰি মন্দিৰ প্ৰদক্ষিণ কৰা দেখিছিলোঁ। মন্দিৰ প্ৰদক্ষিণ কৰোঁতে মন্দিৰৰ চাৰিওফালে থকা ঘৰৰ বাৰান্দাত ছাত্ৰ সকলক ঠায়ে ঠায়ে সংস্কৃত, বেদ, উপনিষদ, শ্ৰীনাৰায়ণৰ সহস্ৰ নাম অধ্যয়ন কৰি থকা দেখা গৈছিল। প্ৰধান পূজাৰী সকলে এই ছাত্ৰ সকলক শিক্ষা দিয়ে।

মন্দিৰ যে কি পৰিষ্কাৰ পৰিচ্ছন্ন নেদেখিলে ভাবিব নোৱাৰি। পুৰোহিতসকলে মন্দিৰ পৰিষ্কাৰ বখাৰ প্ৰতি সজাগ আৰু সতৰ্ক দৃষ্টি ৰাখে। দাক্ষিণাত্যৰ মন্দিৰ পৰিচালনা কমিটিৰ কাৰ্য্যদক্ষতাৰ শলাগ নলৈ নোৱাৰি। এই মন্দিৰত অতি কমেও দৈনিক আধাসেৰ মান সোণ সংগ্ৰহ হয়। সচৰাচৰে ইয়াতকৈ বেচিয়েই হয় বুলি শুনিছিলোঁ। ইয়াত হোৱা উৎসৱৰ ভণ্ডনীয়া টকা পইচাৰ হিচাপ কৰিবলৈ প্ৰায় দুমাহ সময় লাগিছিল বুলি বাতৰি কাকতত পঢ়িবলৈ পাইছিলোঁ। শ্ৰীভেঙ্কেটাস্থৰ এক হস্তত পুৰা হীৰা খচিত আছিল। বাকী হস্ততো এক কোটি বগ্নিশ হেজাৰ টকাৰে (সংখ্যা ভালকৈ মনত নাই) হীৰা খচিত কৰোৱা হোৱা বুলি বাতৰি কাকতত পঢ়িবলৈ পোৱা মনত পৰে। এই মন্দিৰৰ ভাঙালত থকা অসংখ্য মূল্যবান অলঙ্কাৰ বহুত বছৰৰ আগতে আমাৰ এসময়ত ৰাক্তপতি স্বৰ্গীয় ডাঃ সৰ্বপল্লী ৰাধাকৃষ্ণণে মন্দিৰ দৰ্শন কৰোঁতে লোৱা ডকুমেণ্টৰী চিনেমাত দেখিবলৈ পাইছিলোঁ।

এই মন্দিৰত সংগ্ৰহীত হোৱা ধন সোণেৰেই পাহাৰৰ তললৈ থকা চহৰখনত স্কুল, কলেজ, ইউনিভাৰচিটি, মেডিকেল কলেজ ইত্যাদি গঢ়ি উঠিছে আৰু ইয়াৰ পৰিচালনাৰ কাম চলি আছে। ভগৱানৰ মন্দিৰৰ সংগ্ৰহীত এই ধন সোণেৰে ৰাইজৰ এনে জনহিতকৰ কল্যাণ কামত ব্যৱহাৰ হোৱাৰ কথা জানিব পাৰি কিমান যে ভাল লাগে। পাহাৰৰ তলৰ চহৰখনৰ পৰা মন্দিৰলৈ কম ভাড়াত যাব পৰা বাছ আছে। মন্দিৰৰ বাছ কাৰণে এই বাছ বিলাকত 'তীৰুপতি

দেৱস্থানম্' লিখা থাকে। আমি মন্দিৰ দৰ্শন কৰি বাহিৰত থকা অসংখ্য দোকান বজাৰ চাই স্মৃতি চিহ্ন হিচাপে দুই এটা বস্তু কিনি ভাড়ালৈ লোৱা ঘৰলৈ উভতি আহিলোঁ। আগদিনা ৰাতিও আমাৰ যোৱা হোৱা নাছিল। সেইদিনাও পুৱাৰ পৰা পানী এটোপাও মুখত দিয়া হোৱা নাছিল কাৰণে মন্দিৰৰ পৰা প্ৰসাদ অহালৈ এটায়ে উৎকৰ্ষিত হৈ আছিলোঁহঁক। দিনৰ তিনিমান বজাত পৰিষ্কাৰ পৰিচ্ছন্ন পিতলৰ ডাঙৰ চশ্‌পেন্ এটাত যথেষ্ট পৰিমাণে 'থিছিৰী ভোগ' আৰু লগতে ভোগ খাবলৈ শুকান পাত লৈ পুৰোহিত এজন আহি পাইছিল। গোটা মণ্ড, জহা চাউল, কাজু, আখৰোট, বাদাম দি ভাল ঘিউৰে শুকানকৈ ৰন্ধা প্ৰসাদৰ সুগন্ধি দুৰৰ পৰাই পোৱা হৈছিল। প্ৰসাদ অনা পুৰোহিত জনৰ লগে লগে ভালেখিনি সৰু সৰু ল'ৰা-ছোৱালী দৌৰি আহিছিল। আমাৰ প্ৰয়োজনীয় থিছিৰী প্ৰসাদ ৰাখি বাকীখিনি ল'ৰা-ছোৱালীহঁতৰ মাজত বিতৰণ কৰি দিবলৈ পাই ভাল পাইছিলোঁ।

শ্ৰীভেঙ্কেটাস্থৰ থিছিৰী ভোগ অতি সুস্বাদু হৈছিল। সেই অমৃত প্ৰসাদ খাই আমি পৰম তৃপ্তি পালোঁহঁক।

যুগে যুগে শ্ৰীভেঙ্কেটাস্থৰ ভগৱান তীৰুমাল্লাই পৰ্বতত অৱস্থান কৰি আমাৰ দৰে পাপী, তাপী, সত্তাপী মানৱক শান্তি দিয়ক, জীৱৰ কল্যাণ সাধন কৰক ইয়াকে শ্ৰীভেঙ্কেটাস্থৰ শ্ৰীনিবাসৰ চৰণত প্ৰাৰ্থনা জনাই আমি মাদ্ৰাজ অভিমুখে ৰাওনা হ'ওঁহঁক।

শ্রীনটবাজন

আমি দাক্ষিণাত্য ভ্ৰমণ কৰোঁতে পণ্ডিচেৰীৰ পৰা টেঞ্জোৰলৈ যোৱাৰ পথত চিদাম্বৰমত সোমাই ভাৰত বিখ্যাত শ্রীনটবাজনৰ মূৰ্তি দৰ্শন কৰাৰ মানসেৰে এই মন্দিৰলৈ যাওঁহঁক। ৩২ একৰ জুৰি থকা এই মন্দিৰৰ বহল উন্নত পাঁচোটা ভাগক সুউচ্চ চাৰিটা গোপুৰমে আধিপত্য কৰি ৰাখিছে। ইয়াৰে দুটা গোপুৰমত ভাৰত নাট্যম, শাস্ত্ৰীয় নৃত্যৰ নৃত্য-ভঙ্গীমাত এশ আঠোটা মূৰ্তি শিলত খোদিত কৰা আছে। ইয়াৰ প্ৰত্যেকটো মূৰ্তিৰ কাৰুকাৰ্য্য নিপুণ শিল্পীৰ হাতৰ পৰশত সুন্দৰভাৱে প্ৰকাশ পাইছে। কল্পনা বিলাসী মনেৰে এই মূৰ্তিবিলাক জীৱন্ত যেন অনুভৱ কৰা যায়। শ্ৰীসদাশিৱৰ ভাৰত নাট্যমৰ বিশেষ নৃত্য-ভঙ্গীমাত থকা শ্রীনটবাজনৰ ব্ৰজৰ বিগ্ৰহ জনাৰ নামেৰেই এই মন্দিৰৰ নামাকৰণ কৰা হৈছে। তামিলানাদুৰ চিদাম্বৰমত থকা শ্রীনটবাজনৰ এই মূৰ্তি জনাই দক্ষিণ ভাৰতৰ সূক্ষ্ম শিল্প কলাৰ পৰিচয় দিয়ে। এই মন্দিৰটো চোলাবজা সকলৰ শিল্প প্ৰতিভাৰ এটা উৎকৃষ্ট নিদৰ্শন। ইয়াত থকা হেজাৰ স্তম্ভৰ ভৱনটোত চোলা আৰু পণ্ডিয়ান শাসকসকলে বিজয়োৎসৱ পাতিছিল।

ভাৰত নাট্যম শিল্পীসকল এইজনা বিগ্ৰহৰ উপাসক। ইয়াৰ নৃত্য-ভঙ্গীমা আয়ত্ব কৰিবলৈ ভাৰত নাট্যমৰ শিল্পীসকল মন্দিৰলৈ আহি সাধনা কৰেহি। এই মন্দিৰত সোমাই পূজা অৰ্চনা দি সেৱা জনাই আহোঁ। ভাৰতৰ সকলো প্ৰধান ঠাইতে দোকান বজাৰত শ্রীনটবাজনৰ মূৰ্তি কিনিবলৈ পোৱা যায়। এই বিখ্যাত মন্দিৰটো দৰ্শন কৰিবলৈ পায় ভগৱানৰ চৰণত সেৱা জনাই আমি টেঞ্জোৰ অভিমুখে ৰাওনা হওঁহঁক।

বাটত কুন্তকৰ্ণম নামে ঠাইত থকা শ্ৰীশ্ৰীগোবিন্দজীৰ মন্দিৰ দৰ্শন কৰা হয়।

শ্ৰীৰূহদেৱ

টেঞ্জোৰত থকা শ্ৰীৰূহদেৱৰ মন্দিৰটোও ভগৱান শ্ৰীসদাশিৱৰ আন এটি নামেৰে বিভূষিত। এই মন্দিৰৰ সন্মুখত একখণ্ড ডাঙৰ শিলত কটা ৮ই ফুট বহল, ১২ ফুট ডাঙৰ, ১৯ই ফুট দীঘল, ২৫ টন ওজনৰ সদাশিৱৰ বাহন নন্দীৰ মূৰ্তি আছে। এই মূৰ্তিক পূজা সেৱা কৰিবলৈ পুৰোহিত আছে। এইটো ভাৰতৰ ভিতৰত প্ৰস্তৰৰ দ্বিতীয় নন্দী বুলি কয়।

আমি শ্ৰীৰূহদেৱৰ ভগৱানৰ মন্দিৰ দৰ্শন কৰিবলৈ মন্দিৰৰ ভিতৰলৈ প্ৰবেশ কৰি নাগেশ্বৰমৰ সুমধুৰ সুৰ শুনি থমকি বৈছিলোঁহঁক। আমাৰ সন্মুখেৰে আগে আগে নাগেশ্বৰম, পিচত দুজনকৈ, তিনি শাৰী পুৰোহিত, প্ৰত্যেকজনৰ হাতত ফুল, ধূপ, ধূনা, কৰপুৰ, প্ৰদীপও পূজা নৈবেদ্যৰ সস্তাৰ, লৈ আগ বাঢ়ি গৈছিল। তেওঁলোকৰ পিচত ভৰিত খৰম, গাত পটুৰজ পৰিধান, হাতত সোণৰ মোটা বালা, বাজু, ডিঙিত দীঘল সোণৰ মণিৰ মালা পৰিহিত প্ৰধান পুৰোহিতৰ মূৰৰ ওপৰত শুভ্ৰ ছত্ৰ ধৰি এজন পুৰোহিত তেওঁৰ লগে লগে গৈ আছিল। তেখেতসকল মন্দিৰত সোমাই পূজাৰ আয়োজন কৰা সময়ত আমি লগে লগে গৈ মন্দিৰৰ বিগ্ৰহক পূজাৰ সময়তে দৰ্শন পালোঁহঁক। প্ৰধান পুৰোহিতে ঠিয় হৈ পূজা আৰতি কৰা সময়ত আন পুৰোহিতসকলে ভাগে ভাগে পূজাৰ সামগ্ৰী তেখেতৰ হাতত তুলি দি আছিল। নাগেশ্বৰমত ভগৱান বন্দনাৰ সুৰত, পুৰোহিতৰ মন্ত্ৰধ্বনিত, ধূপ, ধূনা, কৰপুৰৰ, ফুলৰ সৌৰভত, স্বয়ং সদাশিৱ ভক্তৰ বাগ্মী পূৰণৰ হেতু আবিৰ্ভাৱ হোৱা যেন লাগিছিল। দক্ষিণৰ মন্দিৰত নাগেশ্বৰমৰ সুৰৰ ধ্বনি শুনিগেই মনটো আনন্দেৰে ভৰি যায়।

মন্দিৰৰ ভিতৰৰ দেৱালৰ ওপৰত অঁকা ছবিবোৰ অজন্তাৰ ছবি বিলাকৰ আৰ্হিৰে অঙ্কিত কৰা আছে। এই মন্দিৰৰ উচ্চতা

২১৬ ফুট। মন্দিৰৰ ওপৰৰ চুড়াটো (মুকুট) নব্বৈটন ওজনৰ এক-খণ্ড শিলেৰে নিৰ্মাণ কৰা। ইমান ওখত ইমান গধুৰ শিলেৰে নিৰ্মিত এই চুড়াটো ওপৰলৈ তুলিবলৈ চাৰি মাইল মান দূৰৰ পৰা পথ নিৰ্মাণ কৰি তুলিছিল। মিছৰৰ পিৰামিডো এই পদ্ধতিৰে কৰা বুলি কয়। এই মন্দিৰটো চোলা ৰজা “ৰাজা ৰাজা-১” অৰ ভাস্কৰ্য্য প্ৰতিভাৰ অন্যতম নিদৰ্শন। টেঞ্জোৰৰ আৰ্ট গেলেৰীত ৰজাৰ আৰু প্ৰস্তাৰৰ সুৰুচিপূৰ্ণ শিল্প কলাৰ সুনাম আছে।

চামুণ্ডা পাহাৰ

মহীশূৰত থকা চামুণ্ডা পাহাৰত চামুণ্ডা দেৱীৰ মন্দিৰ আছে। এই পাহাৰত শ্ৰীসদাশিৱ ভগৱানৰ বাহন নন্দীৰ সৰ্ব ৰূহে শিলৰ মূৰ্তি আছে। এক ৰূহে শিলাখণ্ডেৰে এই মূৰ্তি শিল্পীয়ে নিপুণ ভাবে নিৰ্মাণ কৰিছে। শিলৰ নন্দী মূৰ্তিৰ গাত থকা অলঙ্কাৰ আদিও সুন্দৰ ভাবে ফুটি উঠিছে। এইটো ভাৰতৰ ভিতৰতে সৰ্ব ৰূহে নন্দী বুলি কয়।

টেঞ্জোৰত দেখি অহা নন্দীতকৈ আকাৰত যথেষ্ট ডাঙৰ। ইয়াৰ উচ্চতা ১৬ ফুট ইমানেই মাথো মনত আছে। ইয়াতো পূজা সেৱা কৰিবলৈ পুৰোহিত আছে। পুৰোহিতে পূজা কৰিবলৈ জখলাৰে উঠিব লগীয়া হয়।

চামুণ্ডা পাহাৰৰ ওপৰত থকা দেৱী চামুণ্ডাৰ মন্দিৰৰ চাৰিও-ফালৰ পৰা তললৈ থকা চহৰখনৰ বহুত দূৰলৈকে দেখা যায়। দক্ষিণ ভাৰতৰ সকলো মন্দিৰৰ গোপুৰম একে ধৰণৰ আৰু সকলোতে দেৱ-দেৱীৰ মূৰ্তি খোদিত কৰা থাকে। এই মন্দিৰতো গোপুৰম একে আৰ্হিৰে কৰা যদিও ইয়াত আন মন্দিৰৰ দৰে দেৱ-দেৱীৰ বেছি মূৰ্তি নাই। ইয়াৰ পৰিবৰ্তে নানান ধৰণৰ কাৰুকাৰ্য্যহে কৰা আছে। মন্দিৰৰ সন্মুখলৈ মহিষাসুৰৰ ডাঙৰ মূৰ্তি আছে। এই মন্দিৰ দৰ্শন কৰা নহ’ল। মন্দিৰৰ চৌপাশে থকা দোকান বিলাকত ফল-মূল বিক্ৰী কৰা দেখিছিলো।

শ্ৰীস্বামায় ভৰম

দক্ষিণ ভাৰত ভ্ৰমণ কৰিবলৈ যোৱাৰ প্ৰায় দুবছৰ আগতে মাদ্ৰাজৰ কেইজনমান সঙ্গীত শিল্পীৰ মুখৰ পৰা এই মন্দিৰৰ মাহাত্ম্যৰ কথা শুনিছিলো। বিশেষ এটি কথাৰ কাৰণে তেখেত সকলো মোক এই মন্দিৰত পূজা আৰু অভিশেষক আগ কৰিবলৈ বৈ এটাই কেইজনে মন্ত্ৰপাঠ কৰি সংকল্প লৈ ধনৰ টোপোলা এটি বান্ধি আমাৰ গোসাঁই ঘৰত থৈ গৈছিল। মাদ্ৰাজলৈ কেতিয়াবা গ’লে মোক তেওঁলোকেই এই মন্দিৰলৈ লৈ যাব বুলি আশ্বাসো দিছিল। সেই কাৰণে মাদ্ৰাজলৈ যাবলৈ ওলাই তেতিয়া মানস কৰি থোৱা ‘টোপোলাটি’ নিবলৈ পাহৰা নাছিলো। মাদ্ৰাজ মহানগৰীৰ পৰা প্ৰায় দুশ মাইল দূৰত এই মন্দিৰলৈ বুলি আমি আগদিনাই সেই শিল্পীসকলৰ কৃষ্ণমূৰ্তি নামৰ এজনক লগত লৈ যাওঁহক। গধূলি মন্দিৰৰ বাহিৰতে কৃষ্ণমূৰ্তিয়ে পিচদিনা পুৱালৈ পূজা অভিশেষকৰ কাৰণে সকলো ব্যৱস্থা পুৰোহিতৰ লগত ঠিক কৰি থ’লে। এই ঠাইৰ পৰা কেইমাল ইমান আগলৈ গৈ “ব্লিচি” নামৰ ঠাইত হোটেলত ৰাতি থাকিলো। এই ঠাইৰ কাপৰ বস্ত্ৰ পোৱা দোকানত মন্দিৰত দিবলৈ কাপৰ ফুটা আৰু মন্দিৰত যিসকলে যেনেদৰে অঙ্গ প্ৰত্যঙ্গ অৰ্পণ কৰিব খোজে, সকলো কিনিবলৈ পোৱা যায়। আমিও যি মতে মানস কৰি থৈছিলো, সেই মতে দোকানৰ পৰা বস্ত্ৰ লৈ মন্দিৰ পালোঁগৈহঁক। মন্দিৰৰ বাহিৰতো এনেদৰে কাপৰ ফুল, কাপৰ চকু, নাক, বগন, হাত ভৰি ইত্যাদি বেচি কিছু লোকে উপাৰ্জনৰ পথ উলিয়াইছে। এই মন্দিৰৰ বিগ্ৰহ জনা যে দেৱী দুৰ্গা তালৈ গৈহে জানিব পাৰিছিলো। প্ৰবাদ আছে, মানুহৰ শৰীৰৰ অঙ্গ হানি বিঘিনী হ’লে, ৰোগাক্ৰান্ত হ’লে এই গৰাকী দেৱীক শৰীৰৰ সেই অঙ্গ অৰ্পণ কৰিলে সুফল পোৱা যায়। সেই অভিজ্ঞাসেৰে তীৰ্থযাত্ৰী গৈ দেৱীক পূজা দিয়েগৈ। আমি যোৱা সময়ত মহাস্থান আৰু অভিশেষক সময়। বহুতো পুণ্যাথী দেৱীৰ সন্মুখত বহি আছিল। প্ৰথমতে মন্দিৰৰ ভিতৰলৈ সোমোও তেই অলঙ্কাৰ সাজ পাবেৰে বিভূষিতা দেৱীৰ দৰ্শন পোৱা হয়।

সোহাতলৈ থকা দেৱীৰ সন্মুখত বহি থকা যাত্ৰী সকলৰ লগতে আমিও বহিলোঁগৈহঁক।

নাগেশ্বৰমৰ মৌ বৰষা সুৰ সেই দিনাই প্ৰথম শুনিবলৈ পাইছিলো। নাগেশ্বৰমত দক্ষিণ ভাৰতৰ সঙ্গীতৰ মধুৰ সুৰৰ বাজাবে, পূজাৰীৰ কঠত দেৱীৰ মহাস্থানৰ মন্ত্ৰধ্বনিয়ে ঘিউ, মৌ, গাখীৰ আৰু ডাব নাৰিকল দেৱীৰ চৰণত ভাঙি তাৰ পানী ইত্যাদিৰ স্নানেৰে, শেষত হাতীয়ে শুভেৰে দেৱীৰ মূৰত পানী দি মহাস্থান সমাপন কৰাৰ সেই পৰম দৃশ্য নেদেখিলোঁ মানুহে উপলব্ধি কৰিব নোৱাৰে। অজানিতে আমাৰ নিজৰ চকুৰ পৰা দুখাৰী অশ্রু বৈ আহিছিল। এইয়া আনন্দাশ্রু? ভক্তিৰ? নে আন কিহবাৰ? বুজাব নোৱাৰা জীৱনৰ এক পৰম লগনৰ অনুভূতি। ভতিজা বোৱাৰী নীতি আৰু মোৰ অজানিতে মুখৰ পৰা উৰলি ধ্বনি উচ্চাৰিত হৈছিল। মহাস্থানৰ পিচত দেৱীৰ সন্মুখত থকা পৰ্দাৰে দেৱীৰ মূৰ্তি ঢাকি দিয়ে। অলপ সময়ৰ পিচতে সন্মুখৰ পৰ্দা উলোচন কৰাত দেখিবলৈ পালোঁ সন্মুখত সু-সজ্জিতা সালংকৃত দেৱীৰ ইয়ো এক অপূৰ্ব ৰূপ। ধূপ, ধূনা, কৰপুৰ, কুমকুম দি দেৱীক অভিষেক কৰা দৃশ্যও অতি মনোৰম। অভিষেকত দেৱীৰ শ্ৰীচৰণত নিবেদন কৰি উৎসৰ্গা কৰা বস্তু দেৱীৰ সন্মুখত থকা ডাঙৰ বাকচত ফুটাৰে সুমুৱাই দিব লাগে। মন্দিৰৰ পৰা ওলাই অহা সময়ত হাতী দুটা প্ৰবেশদ্বাৰত বৈ আছিল। যাত্ৰী সকলে দিয়া ফল মূগা ইত্যাদি হাতৰ পৰাই শুভেৰে তুলি লৈ যায়।

আমি শ্ৰীবিষ্ণুৰ উপাসক। শক্তিপূজা আমাৰ পৰিয়ালত নহয়। কিন্তু এই মন্দিৰলৈ গৈ শক্তিকাপিনী দেৱী বুলি নহয় নিকম ৰুণ পাথৰৰ অপৰূপ দেৱীৰ পূজা সেৱাত পৰিবেশে মোক মুগ্ধ কৰিছিল। দক্ষিণ ভাৰতত এয়ে আমাৰ প্ৰথম মন্দিৰ দৰ্শনৰ অভিজ্ঞতাত মই অভিভূত হৈছিলো।

মহাবালী পুৰম

মাদ্ৰাজৰ পৰা ৫০ কিলোমিটাৰ দক্ষিণলৈ মহাবালী পুৰম। এই মহাবালী পুৰমতেই প্ৰথম দ্ৰাৱেড়ীয়ান ভাস্কৰ্য্যৰ উৎপত্তি

হয় আৰু চালুকীয়া অৱস্থাৰ পৰা ক্ৰমে ইয়াৰ বহল প্ৰচাৰ হয়। পল্লভ ৰজাসকলে গঠন বিদ্যাৰ অভিজ্ঞ দ্ৰাৱেড়ীয়ান শিল্পী সকলৰ দ্বাৰা নানান ধৰণৰ ভাস্কৰ্য্যৰ কাম কৰাইছিল। ইয়াত চাৰি ধৰণে কৰা কীৰ্তিস্তম্ভ আছে। ‘অৰ্জুনৰ প্ৰায়শ্চিত্তৰ’ ডাঙৰকৈ শিলত খোদিত কৰা চিত্ৰ আছে। প্ৰস্তৰত খোদিত এইখন পৃথিৱীৰ ভিতৰতে সৰ্ব বৃহৎ চিত্ৰ বুলি কথিত আছে। এই চিত্ৰ, মহিষাসুৰ মৰ্দ্দিনী, আৰু এক এক খণ্ড শিলেৰে নিৰ্মাণ কৰা মন্দিৰৰ গুহা, পাঁচখন ৰথ আৰু আন মন্দিৰ আদিয়ে ভ্ৰমণকাৰী সকলৰ আকৰ্ষণ কৰে। এই ঠাই প্ৰাচীন কীৰ্তিস্তম্ভৰ কাৰণে বিখ্যাত। সাগৰৰ উপকূলত ৰাজপ্ৰসাদ আৰু মন্দিৰৰ ধ্বংসাৱশেষ বহল অংশ সাগৰে বুকুত সাবটি লৈছে। এই ঠাইক জীৱন্ত শিলৰ যাদুঘৰ বুলি কয়। ভাৰতীয় শিল্পৰ স্থাপত্য আৰু ভাস্কৰ্য্যই এই ঠাইক উজ্জ্বলতৰ কৰি তুলিছে। সমুদ্ৰৰ উপকূলত থকা ৰাজপ্ৰসাদৰ ধ্বংসাৱশেষ আৰু মন্দিৰত সমুদ্ৰৰ দুগ্ধ ফেনোনিত উত্তাল তৰঙ্গৰ তোঁ চাই মুগ্ধ নহৈ নোৱাৰি।

তামিলনাডুৰ চৰকাৰে ভ্ৰমণকাৰী সকলৰ সমাগম বঢ়াবৰ কাৰণে “চান এন চেণ্ড” (sun ‘n’ sand) বেলা ভূমিত ছুটিৰ দিন উপভোগ কৰিবলৈ সকলো ব্যৱস্থা কৰিবলৈ পৰিকল্পনা কৰিছিল। আমি যোৱা কেইবা বছৰো হ’ল, ইতিমধ্যে এই পৰিকল্পনা সম্পূৰ্ণ হৈ উঠিব পায়। মহাবালী পুৰমৰ প্ৰাচীনত্ব আৰু ভাস্কৰ্য্যৰ প্ৰতিহে ভ্ৰমণকাৰী সকলৰ আকৰ্ষণ বেছি দেখা যায়।